

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FREDERIKSBERGSKE TILSTANDE

EN SKIZZE

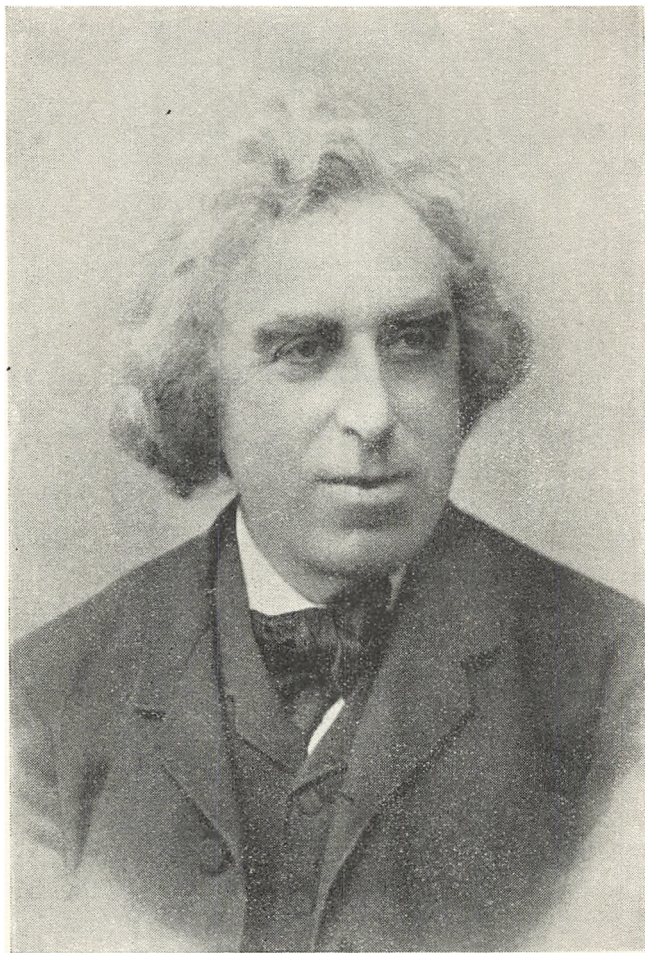
AF

W. H.

UDGIVET AF
HISTORISK-TOPOGRAFISK SELSKAB
FOR FREDERIKSBERG

1949

**FREDERIKSBERGSKE
TILSTANDE**

WILHELM HENRIQUES
1828-1889

FREDERIKSBERGSKE TILSTANDE

EN SKIZZE

AF

W. H.

UDGIVET AF
HISTORISK-TOPOGRAFISK SELSKAB
FOR FREDERIKSBERG

I kommission hos Gyldendal

1949

I

RIGSDAGEN¹ har i disse Dage behandlet et Lovforslag om udvidet Næringsfrihed for en Commune, som nu engang er bleven saa vant til at ansees for eensbetydende med en af Kjøbenhavns Forstæder, at det turde være paa sin Plads at give nogle Oplysninger om dette i sit Slags vistnok enestaaende Sogn heri Landet, et Landsogn, som nu tæller ligesaa mange Indbyggere som vore største Kjøbstæder, for 30 Aar siden en ubetydelig Flekke og nu en Commune, som af mange Kjøbenhavnere med eller uden Ret betragtes med stor Jalousi. Hos Mange, navnlig hos de af vore Læsere, som ikke selv have havt Leilighed til at undersøge Forholdene, har den Betragtning vistnok gjort Indtryk, som ved det ovennævnte Lovforslags 1ste Behandling blev gjort gjældende fra en enkelt Side, at man ved at tilstaae Frederiksberg udvidet Næringsfrihed kunde vente lignende Fordringer fra andre Landsbyer, hvis Udvikling ligeledes i de senere Aar har været betydelig; men ved at erfare af det Efterfølgende, i hvilken Grad og under hvilke Forhold denne Udvikling har fundet Sted paa Frederiksberg, ville vist Alle indrømme, at man ikke kan befrygte en lignende Fordring reist med lige Ret fra noget andet Sted heri Landet, men at hvad

1. Disse Meddelelser ere paabegyndte i Januar M. d. A. [1866].

her nu forlanges er en bydende Følge af de sande Forhold og er et i Sandhed paatrængende Krav.

Vi ville i dette Øiemed betragte Sognets Tilstand for 30 og for 15 Aar siden og nu.

I Aaret 1835 fandtes i Frederiksberg By foruden Kirken, Præstegaarden, Skolen og Fattighuset, 135 Huse og Gaarde samt Slotskroen, Vodrofs Møller og den saakaldte Winstrups Mølle. Af disse Eiendomme laae 85 i selve den ældre By, medens de andre laae ved Ladegaardsveien, Værnedamsveien, Gamle Kongevei, Frederiksberg Allee, Pile-Alleen, Roeskilde Landevei, Fasanveien, Lampeveien, Falkoneeralleen, og Grøndalsveien. De vare for Størstedelen smagfulde Sommeropholdssteder for Kjøbenhavns Indvaanere, og dette i Forening med, at der i Landsbyen fandtes endeel Næringsdrivende, saasom 2 Urtekræmmere, 4 Skrædere, 3 Smede, 2 Hjulmænd, 2 Muurmestre, 2 Bagere, 1 Glarmester, 2 Snedkere, en Maler, en Spækhøker og en Spisevært, gav Byen med dens tre Gader, Allegade, Bredgade og Smallegade, Udseende af en Kjøbstad, hvortil endnu mere bidrog de prangende Skilter af 10 Værtshuusholdere, blandt hvilke Lars Mathiesen, Mad. Lyng paa Alleenberg, Madsen paa Ratzeborg samt Halby dengang vare bekjendte Størrelser for de spadsere lystne Kjøbenhavnere. Endelig saaes kun forholdsviis faa Leervægge og Straatage, og af egentlige Bøndersteder fandtes næsten ingen. Bygningerne vare dengang forsikkrede i Landets almindelige Brandkasse for 1,094,520 Rd. Sognet havde da 1491 Indvaanere, deraf 370 Børn under 10 Aar og 250 Tjenestefolk, men en stor Deel af dette Antal opholdt sig kun der om Sommeren, og i selve Byen fandtes kun 881 Indvaanere, hvoriblandt Birkedommeren, Kystpoliti-Districtscommissairen, 4 Politibetjente, Præsten og Capellanen, Skolelæreren, Organisten, Kirkevær-

gen, Land- og Sø-Krigscommissairen i 1ste sjællandske District og dennes Fuldmægtig, Fattiglægen med 40 Rd. aarlig Gage og Jordmoderen vare Byens Celebriteter. Endelig havde Byen en Vægter og en Sprøite. Aarsagen til, at der i Byen havde nedsat sig saamange Handlende, som ellers ikke findes i en Landsby, som Spækhøkere, Urtekræmmere, Værtshuusholdere og Bagere, var imidlertid en dobbelt. Den ene var den, at Kongen havde valgt det i Sognet liggende Frederiksberg Slot med tilhørende smukke Have og Søndermarken til Sommeropholdssted. Navnlig var om Sommeren Haven et af de meest besøgte Spadseresteder i Kjøbenhavns Omegn, især Søndag og Onsdag Eftermiddag, da Taffelmusiken og den kongelige Families Lystseilads i Canalerne drog Mange derud, som da, skjøndt efter en langt tarveligere Maalestok end nu, indtog Forfriskninger hos Byens Handlende. Den anden Aarsag var den, at Byen var eller rettere paa den Tid, vi have valgt til Udgangspunkt, havde været et temmelig industriust Sted med flere efter Datidens Forhold endog storartede Fabriker, som havde sysselsat mange Arbeidere. I Slutningen af forrige Aarhundrede fandtes saaledes her 2 Klædefabriker, det ene Collins, senere Frontins, det andet Rostocks, senere Niels Broch Hansens, et Sukkerhuus, et Sæbesyderi og endelig en i Aaret 1698 i Kjøge anlagt, men hertil i Aaret 1732 flyttet Seildugsfabrik, et Sæbesyderi og Lysestøberi, tilhørende Grosserer Fiedler; endelig opstod senere Jessens Klædefabrik og et Dugmageri. Som Exempel paa det Omfang, disse Fabriker havde, kan anføres, at Hansens og Frontins Fabriker alene beskæftigede omtrent 380 Mennesker. Af disse Etablissementer eksisterede imidlertid saagodtsom intet i 1835, kun Frontins Fabrik fortsattes af hans ældste Søn, som i den Anledning havde gjort gjentagne Reiser til Udlandet, der-

imod existerede Mechanikus Winstrups Værksteder paa Mariaslyst ved Roeskildelandevei, hvor der forarbejdedes alle Slags Agerdyrkningsredskaber, Dampkjedler og Maskiner, Presser, Sprøiter m.m., tildeels af Eierens egen Construction, Plockross's Sæbesyderi og Lysestøberi i Alleegaden, Capelmusicus Bruuns Talg- og Vox-Lysfabrik paa Falkoneergaarden, et Lysestøberi og en Liimfabrik ved Gamle Kongevei og endelig Rosenlund paa Værnedamsveien, hvor R. T. Kehlet drev Chocolate- og Løvetands-Fabrik. Endelig bør nævnes en Stiftelse, som endnu den Dag idag udfolder sin velsignelsesrige Virksomhed, nemlig det Værnske Opdragelses- og Underviisnings-Institut for fattige Pigebørn af Borgerstanden, hvis Formue i 1832 udgjorde ca. 124,000 Rd. i kongelige Obligationer samt en Gaard, Byens største, beliggende i Alleegaden med et Jordtilliggende af 17 Tdr. Land. Til Slutningen skal endnu omtales den saakaldte Ladegaard, der tidligere havde hørt til Kjøbenhavns Slot, som efter at have været anvendt i forskjelligt Øiemed i 1822 indrettedes til Fabrikbygning for Kjøbenhavns Fattigvæsen og i 1833 tillige gjordes til Tvangsarbejdsanstalt for kjøbenhavnske Fattiglemmer, hvorfor ogsaa denne Enclave i politiretlig Henseende hører under Kjøbenhavns Jurisdiction. – Ville vi dernæst kaste et Blik paa de fornævnte faa Veie, da var den anseeligste Frederiksberg Allee, den saakaldte Kongeallee, som vel var aabnet til almindelig Færdsel for de Spadserelystne, men ikkun for herskabelige Kjøretøier eller saadanne Arbejdsvogne, som havde nødvendigt Ærinde i Alleen, hvorfor ogsaa Alleen i begge Ender var forsynet med Porte, der aabnedes af dertil ansatte Schweizere. Af Bygninger fandtes i Alleen tilhøre fra Kjøbenhavn ikkun 3de inden første Runddeel, i denne Monigattis Pavillon og fra denne til øverste Runddeel 6 Eiendomme.

Paa venstre Side fandtes kun 3 Eiendomme samt Kystpoliticommissairens Bolig. Paa Værnedamsveien fandtes foruden Rosenlund kun den lille Eiendom, som nu eies af Mechanikus Møller. Gamle Kongeveis venstre Side havde en Bygning paa Hjørnet af Værnedamsveien, men derfra var aaben Udsigt lige op til Alleegaden. Paa høire Side fandtes foruden »Capellet« og Sct. Jørgenslund ved Sct. Jørgensø Eiendommene Svanholm, Nøisomhed, Forhaabningsholm, en lille Bygning ud til Veien ved Indkjørselen til sidstnævnte Sted, Vilhelminelyst, tilhørende Grosserer M. Trier, en Hjulmand Hansens Eiendom og Smedehuset paa Hjørnet af Falkoneeralleen. I sidstnævnte Allee laae til høire Side Eiendommene Landlyst, Alleenlyst, Falkoneergaarden og Aahuset. Paa den modsatte Side fandtes Mariendal, Teglgarden, Sindshvile og Justitsraad Langelands Eiendom, men kun de 2de sidstnævnte og Alleenlyst vare beboede om Vinteren og Sindshvile endda kun af en Portner. Desuden fandtes i Sognet Gamle Bakkehuus, som tidligere Tapetfabriquer Hamm havde kjøbt efter afdøde K. L. Rahbek; ny Bakkegaard, som nu eies af Geheimeraad Hall; ny Bakkehuus, i Midten af forrige Aarhundrede opført af Conferentsraad Just v. Bergen; Fasangaarden bag Frederiksberg Have; Thyeminde og 2 andre Eiendomme ved den nuværende Lampevei; Juveleer Henriques's Eiendom: Rolighed (hvoraf Sygehjemmet og Landbohøiskolen ere Parceller), Store og Lille Svanemosegaard ved Ladegaardsveien; Fru Zinns Eiendom Vodrofgaard; ved Godthaabsveien Avlsgaardene Lykkesholm, Flintholm, Grøndal, Godthaab og Cathrinelyst, paa Roeskilde Landevei Slotskroen og Winstrups forskjellige Etablissementer samt i Pilealleen, foruden de endnu der liggende smaa Vægterboliger mod Vest, ikkun Præstegaarden, Skolen, Justitsraad Bruuns Sted

og Jomfru Raaes store Eiendom. Alt det Øvrige henlaae
deels til Haver deels og hovedsagelig som Marker, og
man befandt sig i Ordets sande Forstand paa Landet,
saasnart man satte Foden ud paa Gamle Kongevei eller
paa Ladegaardsveien.

II

I TIDSRUMMET mellem Aaret 1835 og Aaret 1850 havde Folketallet i Frederiksberg Sogn næsten fordoblet sig; det udgjorde nemlig 2874, hvoraf 1387 af Mandkjønnet og 1487 af Qvindekjønnet. Skjøndt dette Antal, naar hensees til, at her er Tale om en Landsby, er ret anseeligt, kunde Frederiksberg dog ikke med Hensyn til Befolkningens Størrelse maale sig med flere af de andre Kjøbenhavn omgivende Landsbycommuner; saaledes havde Gjentofte 3072, Lyngby 3625 og Taarnby 4527 Indbyggere. De tven-
de Momenter, vi i vor forrige Artikel omtalte som dem, der væsentligst havde bidraget til, at Frederiksberg i 1835 havde naaet et saa anseeligt Standpunkt, vare imidlertid ikke tilstede i 1850. Med Frederik den Sjettes Død i Aaret 1839 var Frederiksberg Slot ophørt at være Sommerresidents for Kongehuset, og Lyngby fik under Christian den Ottende, som valgte Sorgenfri til Sommeropholdssted, et Opsving, som tilfulde godtgjør Rigtigheden af vor Formening, at Frederiksbergs første Opkomst i høi Grad skyldes den Omstændighed, at Kongehuset boede der om Sommeren. Men i Aarenes Løb var ogsaa Industrien saagodt-som ophørt at have nogen Betydning paa Frederiksberg, thi vel var der opstaaet enkelte nye Fabriker, men Størstedelen af de ældre vare enten nedlagte eller bleve drevne med forholdsviis ringe Arbeidskraft. Grunden til Folkemæng-

dens Fordobbling maa altsaa søges i en anden Factor, og den var ubestridelig den, at Kjøbenhavnerne, navnlig de mere velhavende, allerede da følte det Behagelige i saa nær ved Hovedstaden og ved deres forskjellige daglige Sysler at kunne boe i frisk, reen Luft for en langt billigere Leie, og navnlig saafremt de vare Eiendomsbesiddere under billige Vilkaar at kunne have en Leilighed efter deres Ønske med de samme, ja endog med flere Beqvemligheder end i Hovedstaden (Gas, Vandindlæg o.s.v. vare dengang ubekjendte Goder) og ovenikjøbet en Have, et navnlig for Familiens qvindelige Medlemmer og Børnene stort Gode. Kun een Ulempe følte man stærkt derude, det var Savnet af et paa eengang beqvemt og billigt Befordringsmiddel, og vel blev der i de første Aar af dem, vi omtale, sat en Omnibus igang (hvem mindes ikke »Dronning Margrethe« og senere de tvende runde Omnibusser: »Solen« og »Den hvide Dame«?), men Afgangstiden var ubestemt, og Communicationen ialfald saa sparsom, at de Færreste kunde nyde Godt heraf. Kjøbenhavns Folkemængdes Tiltagen havde samtidigt henledet Opmærksomheden paa, at en Bebyggelse udenfor Voldene efter en større Maalestok i en nær Fremtid var absolut nødvendig, og det var en Selvfølge, at man ogsaa havde kastet Blikket paa Frederiksberg Sogn, som med en Tunge gik endog heelt ind til Søerne, og hvor ialfald Skatterne til Communen og Brandpræmien for Bygninger vare lavere end paa udenbyes Grunde, der hørte under Hovedstadens Territorium. Vi see derfor ogsaa, at Etatsraad Schönberg ikke tog i Betænkning, da Eiendommen Svanholm udparcelleredes, allerede i Aaret 1831 at købe et betydeligt Areal, og Fremtiden viste, at hans Beregning havde været fuldkommen rigtig. Af flere af Frederiksbergs Indvaanere blev denne Udflytning imidlertid betragtet med alt Andet end glade Blikke;

de talte advarende om de forøgede Byrder, det vilde medføre for Communen, naar Sognet blev forvandlet til et lille Kjøbenhavn; men de tænkte dengang ikke paa, hvilken Forskjel der samtidig vilde opstaae i alle Eiendommenes Værdi, en Forskjel, som har viist sig langt at overstige den, som Beskatningen er undergaaet som Følge af de utallige Forbedringer Communen har erholdt. For at give et Begreb om Forholdene dengang behøve vi kun at minde om, at Byen om Natten blev bevogtet af een Vægter, den minderværdige Lars Pedersen, som bedst var at træffe udenfor eller indenfor i Eiendommen Nr. 12 i Smallegaden (den saakaldte Kro) enten indtagende sig en forsvarlig Hjertestyrkning eller i blid Slummer vaagende over Byens Sikkerhed. Lygter fandtes aldeles ikke; naar Aftenen kom, laae Alt i et dybt, uigjennemtrængeligt Mørke, og der hørte mere end Lyst til at færdes ad Gamle Kongevei en Vinteraften, ja, da der fra en Beboer af Alleen var ført Klage over Monigattis Pavillon, som Flere ønskede nedreven, udtalte en anden Beboer i en Paategning paa et Andragende, som Pavillonens Leier indgav om, at den maatte blive staaende, at han ansaae Pavillonens Bibeholdelse i Alleen som et stort Gode, da den tjente ham til Fyrtaarn. Hvad Grundeiendommenes Antal angaaer, da var dette selvfølgelig noget forøget. I Alleegade var der imidlertid med Undtagelse af, at Ladebygningen ud mod Veien i nuværende Gaardeier Søren Madsens Eiendom var afløst af de to Beboelseshuse, ingen Forandring skeet, ikke heller i Bredgade; derimod var i Smallegade blevet opført de nuværende Eiendomme Nr. 14, 16, 18, 20, 46 og 48, ligesom flere vare blevne betydeligt omændrede og indrettede til et større Antal Beboere. I Falkoneeralleen var af Gartner Rathsack begyndt den senere i stor Maalestok fortsatte Udstykning af hans betydelige Jordareal i Byens Centrum,

idet Tømmermester Tegner havde opført den Bygning, han endnu eier der, og endelig var der af »Landlyst«s Jorder fraskilt 4 Parceller, som vare bebyggede. Paa Gamle Kongevei fandtes mod Syd endnu kun een ny Eiendom, nemlig daværende Proc. Nyholms, hvilken han endnu beboer; mod Nord fandtes derimod, foruden Smedemester Bechs paa Hjørnet, Hofbogtrykker Bianco Lunos, der havde tilkjøbt sig et af Bogbinder Knudsen opført Sted, som han aldeles ombyggede, og foruden et større Areal, som senere er udparcelleret, tilkjøbte han sig et Vænge, som dengang om Vinteren dannede en heel Sø, men nu indtages af den smukke Have, der hører til Eiendommen. Ligeledes havde Kammerherre Bibow bygget det saakaldte »Taarnsted« og Malermester Haslund »Godthaab«; udfør Værnedamsveien fandtes det til Gartneri indrettede og af Gartner Frisenette eiede Areal, som var en Parcel af det udstykkede Svanholm, hvilket ligeledes var Tilfældet med Maskinhørspinderiet, bedrøvelig Ihukommelse. I Forhaabningsholmsalleep var der opført to mindre Bygninger. Paa Værnedamsveien var Rosenlund i Aaret 1848 afløst af Dandsesalonen Colosæum, og endvidere var opført Eiendommen »Holms Minde«, hvori dengang fandtes et af Kjøbenhavns Honorarios stærkt frekventeret Clublocale. Paa Roeskilde Landevei var ingen anden Forandring foregaaet, end at Winstrup Mølle var brændt og atter opbygget, i Pilealleen havde Gartner C. Hansen begyndt at drive Handelsgartneri, og Etatsraad Bruun havde opført en efter Datidens Fordringer statelig Bolig. I Kongealleen var mod Nord af daværende Criminalretsassessor Raasløff opført en Eiendom i Runddelen (nu tilhørende Fru Anthon) og Begyndelsen gjort til den nuværende Minervahal, ligesom Amici havde opført sin nuværende Eiendom. Mod Syd vare Haveselskabets Bygninger opførte, samt de to vestligste (Bros-

bølls og Stages), som dengang vakte megen Opmærksomhed, og endelig Skomagermester Steenhusens ved den nuværende Odinsvei. Endvidere vare de smaae Huse byggede ved Vodroffsgaardsveien, lille Vodroffgaard, og paa Vodroffsgaard Mark var indrettet en Terracottafabrik og en Tarmstrengfabrik. Paa Ladegaardsveien var af Fabrikant Taagerup indrettet en Handskefabrik, ligesom der paa Rolighedsveien var opført flere mindre Bygninger, hvoriblandt een paa det Sted, hvor nu Grosserer Rubens Fabrik ligger. Eiendommenes samlede Antal udgjorde saaledes endnu ikke 200. Assurancen paa Bygningerne beløb sig til ca. 1,400,000 Rd.

Forinden vi afslutte dette Overblik over de Frederiksbørgske Forhold i 1850, skulle vi tilføie en Fortegnelse over de mere fremtrædende Beboere, som da havde Bolig herude, hvilken bedre end alt Andet vil godtgjøre, at Frederiksbørgs oprindelige Befolkning allerede dengang begyndte at vige for de indvandrede Elementer, og at navnlig de egentlige Jordbrugere kun udgjorde et høist forsvindende Antal. I *Alleegaden* boede saaledes Justitsraad Andreas Andersen, Secretair og Sogneforstander E. Frost, Jordbrugerne og Gaardeierne Adam Andersen, Sognefoged og Lægdsmand Hansen, Rasmussen og Reeberg, Uhrmager A. Friis, Hallecommissair P. og Sproglærer W. A. Frontin, Conferentsraad Gede, Læge Grupp, Particulier Leske, Oberst F. C. Møller, Particulier H. F. Møller, Veinspecteur Müller, Generalkrigscommissair I. W. Neergaard, Fabrikant N. C. Olsen, Cancellisecretair J. P. Petersen, Capitain Plockross, Gartner Rathsack, Professor C. Ramus, Cancellist J. F. Schrøder, Kjøbmand Frelsen, Kammerassessor Fr. Lausen, Postmester E. Meyeren, Artillericapitain I. Neumann, Sporemager I. Otto, Mechanicus Jørgen Steen, Fuldmægtig A. Schoubo, Bager-

mester og Sogneforstander (nu Tracteur) Sletting, Bager Tottenberg, og Tracteurerne Lars Mathiesen, Thorup, Hallebye, Huusfeldt, Kønig, Magnussen, Rasmussen og Sørensen. I *Bredgade* boede: Fuldmægtig nu Communesecretair Bredberg, daværende Assessor Dr. juris A. L. Casse, Oberstlieutenant I. A. Fibiger, Overkrigscommis-sair N. Gede, Assistent Harboe, Capitain F. W. Janssen, Urtekræmmer F. C. Larsen, Bagermester Langhoff, Mundskjænk Larsen, Particulier Moruier, Etatsraad Povlsen, Hestehandler Bertelsen, Kammerherre M. Haxthausen, Hørhegler Lund, Justitsraad R. Stæger, Particulier Wor-dinger og Tracteurerne Fandrup og Jacobsen. I *Smalle-gaden* boede General Guldberg, Amtsraad Z. Jacobsen, Kammerskriver I. D. Lausen, Kammerherre Monrad, Læge Prieme, Kammerjunker, nu Forstmester Wimpffen, Politifuldmægtig Tauber, Branddirecteur, Kammerraad Treschow, Fabriqueur Kastrup, Gaardeier Trannerup, Snedkermester Holde, Muurmester Thulin, Grosserer Salomonsen, Ingenieur Christian Bruun og Major Julius Høhling. Paa *Lampeveien*: Particulier Brusck, Agent Sel-mer og Instrumentmager Thiele. Paa *Gamle Kongevei* bo-ede: Controleur Carl Bonfils, Smedemester Bech, Kam-merherre Bibow, Capitain Bruun, Justitsraad Dorph, Gartner Frisenette, Fuldmægtig Herholdt, Bogholder ved Maskinhørspinderiet Malling, Overretsprocurator Ny-holm, Particulier Schibby, Grosserer M. S. Trier, Gartner S. Trier, Hof-Bogtrykker Bianco-Luno, Malermester Has-lund, kgl. Skytte Fonseca, Cancellist C. Nissen. I *Pile-alleen* boede Pastor Holsøe, Skolelærer Weber, Etatsraad Bruun, Gartner Hansen, Jomfru Raae, Pensionist Lang-hoff og Magister Fr. Heise. Ved *Roeskildelandevei* og i de tilgrændsende Bygninger boede: Justitsraad M. Frederich-sen, (ny Bakkehuus), Møller Hoffmeyer, Gartner Lars

Hansen, Kromand Marcus Hansen, daværende Over-
auditeur C. C. Hall, (ny Bakkegaard), Gartner F. I. Koch,
Hofjægermester A. Teilmann, (ny Bakkehuus), Particulier
W. Dyrhauge, Mechanicus Winstrup, Kammerherre v. d.
Maase, Veiermester Rørstrøm og Møller Hoffmeyer. I
Falkoneeralleen boede Godseier P. C. Bruun, Fabrikant
Feilberg, Gaardeier og Pensionist Fohrmann, Professor
J. F. Hansen, Krigsassessor Hallager, Kammerskriver
Halvorsen, Smedemester Knudsen, Particulier Lange,
Major Müllen, Pastor Jacob Stelling, Tømmermester
Tegner, Fuldmægtigene Byrsting og Flor, Kasserer En-
gersløv, Urtekræmmer Gjerløv, Copist Wolstrup, Gods-
eier Rosborg og Overkrigscommissair Nyland. Ved *Godt-
haabsveien* boede Gaardeierne Skovsbo og Kuhn, Procu-
rator Balthazar Christensen og Grosserer Rink paa Lyk-
kesholm. Ved *Ladegaardsveien* og *Rolighedsveien* boede
Inspecteur, nu Raadmand F. C. Bülow, Copist, nu In-
specteur ved Frelserens Arbeidshuus A. Bülow, Guldsme-
demester Buurmeister, Fabrikanterne Dohlmann, Taage-
rup og Lauritzen, Steenstøber Lars Heldt, Cand. theol.
Jens Hostrup og Cand. theol. J. C. Rasch paa Rolighed,
Tømmermester Nielsen, Famulus hos Biskoppen, Peter-
sen, Pensionist Steinfeldt, Fabrikskriver Sally, Fabri-
queur Schleisner, Farver Schlegel, Grosserer Bügel og
Particulier Dodt paa Mosendal, Krigsraad, Capelmusicus
Keyper, Brændeviinsbrænder A. A. Brøndum, Jernstøber
Rasmussen, Glarmester Køhlert og Gaardeier Bøttern.
Paa *Vodroffgaard* og deromkring boede Cancelliraad
Wolff, Fuldmægtig Drebolt, Sadelmager Henrichsen, Fuld-
mægtig C. L. Schönberg, Musiklærer Rüdinger, Capitain
August Petersen, Møllermester Krehmer, Jernstøberne
Kruse og Hansen. Paa *Værnedamsveien* boede Chocolate-
fabrikant R. T. Kehlet. I *Kongealleen* boede endelig Gros-

sererne Jørgen Bech, J. H. Lund og E. Gottschalck, Particulier A. Becher, Gartner Bentzien, Assessor Gradmann, Isenkræmmer Eegholm, Justitsraad E. A. Hyllested, Assessor J. P. Hansen, Musiklærer A. Lund, Fyrværker Amici, Mechanicus N. U. Møller, daværende Overauditeur Otto Müller, kgl. Skuespiller Nielsen, Capt. Poulsen, Committeret i Finantsministeriet Raffenberg, Journalist Cl. Rosenhoff, Criminalretsassessor H. J. A. Raasløff, kgl. Skuespiller Waltz, Fabriqueur Brosbøll, Advocat Ditlewsen, Oberst Fr. Høst, Viinhandler Wendholtz, Skomagermester Steenhusen, Kammerherre Søbøtke og Etatsraad Willemoes. I Sognet fandtes desuden 15 Slagtere, 2 Skrædere, 5 Skomagere, 3 Smede, 2 Murere, 1 Tømrer, 1 Maler, 2 Bødkere, 2 Hjulmagere, 1 Dreier, 1 Snedker, 1 Glarmester og 1 Barbeer.

Med Aaret 1850 kan Frederiksberg siges at have afsluttet sin egentlige idylliske Tilværelse, thi med hvert følgende Aar fik al den Jord, som laae mellem Fasanveien og dens Forlængelse mod Nord, en Værdi og Betydning, som gjorde, at endog i flere Partier af Sognet opførtes den ene Eiendom tæt op til den anden, uden at der kunde blive Raad til at afsee den mindste Plet til Have. I det Følgende skulle vi søge at paavise, hvorledes denne Udvidelse gik for sig paa de forskjellige Punkter, og hvilke Goder der nu bydes Communens Beboere fremfor tidligere.

III

DEN REISENDE, som efter en 15-aarig Fraværelse fra Hovedstaden nu føres ud i Midten af Frederiksberg By-district, vil, naar hans Forbauselse over den uhyre Forandring, der i den mellemliggende Tid er foregaaet, noget har sat sig, være i ikke ringe Forlegenhed med, hvor han skal begynde, naar han vil danne sig et saa anskueligt Billede af, hvad der er udrettet, at han kan meddele Andre det. Omtrent i den samme Forlegenhed befinder Forfatteren af disse Linier sig, og han beder derfor forud undskyldt, om der hist og her i Fremstillingen maatte findes et Spring i Udviklingen, hvilket det imidlertid trods al anvendt Umage ikke har været muligt at undgaae. Bebyggelsen af Frederiksberg Sogn er saa at sige udelukkende skeet af indvandrede Beboere, og af de forskjellige Byggegrunde ere vel nogle solgte af Folk, til hvem Jorden var gaaet i Arv, men den aldeles overveiende Deel er solgt af Mænd, som med Øie for den Værdi, Parcellerne vilde faae til Bebyggelse, ikke toge i Betænkning at tilkøbe sig større Arealer for atter at udstykke dem. Det første større Kjøb skete som allerede omtalt af Bogtrykker Bianco Luno. Men i Aaret 1851 købte Consul Ipsen og dav. Justitsraad Mühlensteth af Isenkræmmer P. Eegholm et Vænge paa c. 7 Tdr. Land, beliggende mellem Frederiksberg Allee og Gl. Kongevei, og de anlagde der

den første private Vei i Sognet, en Vei, som vel endnu er afspærret for den almindelige Færdsel, men som forhaabentlig i en nær Fremtid vil blive tilgængelig for Alle og da i Forbindelse med Platanveien i Frederiksberg Allee, som søges fortsat til Vesterbrogade, vil danne et Led i den Communicationslinie mellem Vester- og Nørrebro, som man saa længe har attraaet. De kaldte Veien *Christiansholmsveien* og byggede selv i 1852 det store Hjørne-
sted ved Gl. Kongevei, ligesom Exam. jur. Eibeschütz i samme Aar opførte det ligeoverfor liggende »Hannedal«. Aaret efter opførtes i Alleen 2 andre Villaer af Capitain Wedege og Overkrigscommissair v. Schmidten, og i den egentlige Byggeperiode fra 1855-58 opførtes endnu 3, nemlig et af Capt. Wedege og 2 af Entrepreneur Frandsen. Pengekrisen lammede selvfølgelig ogsaa i flere Aar al Byggelyst paa Frederiksberg, men i de sidste 3 Aar er der dog opført 4 Bygninger paa denne Vei, og de gjorde Forberedelser tyde paa, at de faa Parceller, der endnu ere tilbage, om kort Tid ville være bebyggede. *Bianco Lunos Allee* med tilhørende Sideallee anlagdes kort efter Christiansholms Allee, og allerede 1851 opførtes Etatsraad Raffenberg's, Lithograph Kittendorff's og Fuldmægtig Nielsen's, i det næste Aar Skræder Langes ene Bygning, i 1854 Snedker Wedeges, Tømmerne Larsens og Schüttes, de 4 sidste Eiendomme mod Øst, medens der i samme Aar i Sidealleen af Skrædermester Zierau og Tømmer Lund opførtes 2 Eiendomme. Daguerréotypist Alstrups (2de) og Fru Lunos Eiendomme ere fra Perioden 1855-58, i hvilken Tid ogsaa Opførelsen af Snedker Langes Sted falder. Deels paa Grund af dets utilbørlige Høide deels og navnlig fordi det byggedes saa langt ud mod Alleen, at denne ikke kunde faae den attraaede Brede, reistes alvorlige Indsigelser mod dets Opførelse fra den Comité, som

i Henhold til den foreløbige Bygningslov af 1854 skulde paasee Sligt, men Overautoriteterne gavede ikke desto mindre Samtykke til Opførelsen, hvorved denne Allee ialfald foreløbig er langt snevrere end de øvrige private Veie i Sognet. Efter denne Tid er først ifjor af Restaurateur Hansen begyndt Opførelsen af en Vaaning i Sidealleen. Omtrent samtidigt falder Anlægget af *Lykkesholms Allee* af Fru Amalie Jensen, som kort forud af Juveleer Schmidt havde tilkjøbt sig et Vænge, stort c. 47,000 Qv.-Alen, og af Capt. Bruun paa Forhaabningsholm c. 16,000 Qv.-Alen. Den første Bygning, som opførtes her, tilhørte Grosserer Fr. Sommer, som havde betænkt at lade denne tilligemed 2de andre, som han agtede at opføre paa 2 andre Parceller, han ligeledes tilkjøbte sig, bortspille i Industrilotteriet, hvilken Plan dog ikke kom til Udførelse; omtrent samtidigt byggede Fru Jensen den Eiendom, hvor Birkecomptoiret nu findes, og i Aarene 1852-53 opføres Eiendommene Lykkesholm, Krogerup og Amalieshaab af Kammerjunker Serene d'Acqueria, Kammerraad Møller og Tømmerne Hasenjæger og Schütte; i de derpaa følgende 3 Aar byggedes kort efter hinanden af Justitsraad Skibsted, Tømmer Nørborch (2), Billedhugger Peters, Malermester Lunde og Lieutenant Alpers. Da Pengekrisen udbrød, fandtes kun 3 ubebyggede Parceller, af hvilke 2 senere ere bebyggede af Professor Allen og Billedhugger Peters. – I Aaret 1852 skete imidlertid et Jordkjøb, som dengang af Mange blev betragtet som et høist dristigt Vovestykke. Daværende Inspecteur paa Ladegaarden F. C. Bülow, som med Interesse havde fulgt og for en Deel havde været activ Deeltager i den Udstykning af Byggegrunde, der fandt Sted i Blaagaards-Quarteret i Kjøbenhavns udenbyes Klædebo Quarter, havde ogsaa tidligt havt Øie for den store Værdi, der laae i de Frederiks-

bergske Bymarker mellem Kongeveien og Ladegaardsveien, og efter at have forsøgt at tilforhandle sig forskjellige samlede Arealer, afsluttede han i Juni 1852 Handel med Dhrr. Brændeviinsbrænder Brøndum, Collecteur Jacobsen og Brygger Møller om flere op til hinanden liggende Jordlodder af Areal ca. 35 Tdr. Land, beliggende mod Vest op til Eiendommen Roligheds Jorder, mod Øst til Wodroffgaards og Ladegaardens Marker, mod Nord til Fabrikant Dohlmanns og Capelmusicus Keypers, og mod Syd til Vilhelminelysts Jorder, af hvilket Areal Brygger Møller dog forbeholdt sig ca. 1 Td. Land, som med en rectangulair Figur gik fra Vest et Stykke ind over Jorden paa Midten (paa dette Areal findes nu Handelscorrespondent Bangs og 2 i de seneste Aar opførte Eiendomme). Det var fra først af vistnok Bülows Tanke, at Bebyggelsen vilde have begyndt mod Øst, og han søgte derfor ogsaa ved Underhandlinger med Vilhelminelysts Eier at tilveiebringe en Communicationslinie ud til Kongeveien igjennem Vilhelminelysts Allee for den af ham først anlagte *H. C. Ørstedesvei*, men da disse Underhandlinger strandede, anlagde han *Bülowsveien*. Der fandtes vel tidligere saavel fra Gamle Kongevei som fra Ladegaardsveien tvende mod hinanden løbende Markveie paa samme Sted, men over Midten, omtrent hvor Thorvaldsensvei nu findes, var Forbindelsen afbrudt, og Bülowsveiens Macadamisering og Anlægget af den østre Gangsti vare derfor Foranstaltninger, som hilstes med almindelig Glæde. Han udstak nu efterhaanden de parallelt med hinanden liggende Veie, *Amalie-*, *Thorvaldsens-* og *Fuglevangsvei*, mellem de tvende førstnævnte *Harsdorffsveien*, og mellem de tvende sidste *Emilieveien*. For Bebyggelsen havde han efter Jordens Beliggenhed opstillet forskjellige Regler. Medens det saaledes var tilladt paa Ørstedesveiens østre

Side at anlægge Fabriker (her findes nu Frederiksberg Gasværk og Fabrikant Larsens Hvidgarveri), og det Parti, som ligger Nord for Thorvaldsens Vei, ikke var undergivet nogen Indskrækning i Bebyggelsen, fastslog han derimod for Bebyggelsen og Benyttelsen af den øvrige Deel af Arealet saadanne Bestemmelser, at Bevarelsen af Qvarterets Charakter som Villaparti er sikkert i dette Aarhundrede. Han flyttede kort efter en lille Bygning fra Blegdamsveien til Fuglevangsveien, og Bortsalget af Parceller gik nu efterhaanden rask fra Haanden, medens dog Bebyggelsen kun skred forholdsviis langsomt frem, og først i de seneste Aar har den i dette Parti taget et Opsving, som fortsat i lignende Maalestok i nogle Aar vil forvandle de endnu tildeels som Mark henliggende Parceller til Gaardspladse med tilhørende Haver. Paa *Amalieveien* opførtes saaledes indtil Krisen 6 Villaer af Dhrr. Bjerre, Kammerjunker Rømer, Professor Const. Hansen, Dyr læge Jensen, Mechanikus R. Knudsen og Frøken Sølling, paa *Harsdorffveien* i samme Tid 4 af Capitain Bauditz, Tømrer Nørboich, Skrædermester Lund og Capitain Wedege, og i de seneste Aar 6 af Justitsraad, Lic. jur. Petersen, Lieutenant Wildau, Murer Corneliusen, Oekonom Friis, Forvalter Klemp og Tømrer Hansen. Paa *Thorvaldsens Vei* fandtes før 1860 kun 3 Eiendomme, nemlig Thorvaldsensminde, Godthaab og Becksgaard, de 2 første opførte af Snedker Mikkelsen, den sidste af nuværende Oberstlieutenant Beck. I de seneste Aar er der opført trende af 3 Haandværkere, og en fjerde er under Bygning. Paa *Emilieveien* findes 5 og paa *Fuglevangsveien* ligeledes 5 Bygninger. Hvad nu selve *Bülowsveien* angaaer, hvor som nævnt Bülow eiede et stort Antal Grunde mod Øst, da fik denne Vei først sin rette og store Betydning i 1855, da Staten efter forgjæves at have søgt

forskjellige andre Pladse bestemte sig til at købe Eiendommen »Rolighed«, for der at opføre en Veterinair- og Landbohøiskole, svarende til Tidens Fordringer. Opførelsen af Bygningerne, med Adgang fra Bülow'sveien, begyndte i 1856 og fuldendtes i Løbet af de følgende 2 Aar, og da en af Betingelserne for Handelen var, at den Deel af Terrainet, som laae mellem Rolighedsveiens søndre Side og Landbohøiskolens Bygninger, ikke maatte udparcelleres, var derved Bebyggelsen af den vestre Side indskrænket til et lille Parti mellem Skolen og Gamle Kongevei, hvor der opførtes 3 Bygninger, medens en Parcel endnu henligger ubebygget. Mod Øst var der før 1860 af Skrædermester Schmidt, Xylograph Flinch og Professor Bjerring, og efter den Tid er der af Entrepreneur Larsen, Hoboist Weile, Kammerr. Rohde, Architect Rasmussen og Oberstinde Wilster bygget 8 Villaer paa de af Bülow eiede Parceller. Paa den søndre Ende af Veien er der opført tvende Bygninger paa Parceller af et større Areal af Wilhelminelysts Jorder, som i Aaret 1858 købtes af Dhrr. Grosserer Bramsen, Major Blom, Kammerjunker Rømer og Architect Stilling. Paa dette Areal, som begrændses af *Kastanieveien*, liggende parallelt med og syd for *Amalieveien*, og hvor Dhrr. Grosserer Bramsen, Fuldmægtig Plockross og Particulier Bjerre kort forinden havde bygget Villaer, af Bülow'sveien, Gamle Kongevei og af den øvrige Deel af Vilhelminelysts Jorder, anlagdes kort efter *Lindeveien*, ifølge Beliggenhed og Omgivelse vistnok Sognets smukkeste Vei, hvis Bebyggelse imidlertid først har taget sin Begyndelse i de seneste Aar, og hvor der nu findes 8 Villaer, opførte af Lieutenant Asmussen, Billedhugger Thielemann, Tømmermester Lund og 5 af Bygningsinspecteur Wolff. Paa den nordlige Side af *Godthaabsveien* var der i 1854 af Professor J. F. Hansen, Directeur for Østifternes

Creditforening, begyndt en Udstykning af Parceller, hvoraf indtil nu 15 ere bebyggede, hvilket Sognet i høi Grad maa beklage. Da Betingelserne for Kjøbet nemlig vare, at der ingen Kjøbesum betaltes, medens der derimod paa lagdes Eiendommene en fast aarlig Kanon, efter Omstændighederne fra nogle og tyve til fyrgetyve Rd., fristede dette Mange til med en lille Capital at opføre Boliger af det allersletteste Materiale (enkelte af dem endog af Leer-vægge), uden at Communen, da der dengang ikke fandtes nogen Byggelov for Districtet, havde det i sin Magt at forhindre det. Paa denne Maade dannedes til liden Baade for de fleste Eiere en Coloni af Fattige, thi kun Faa, som havde Evne til at betale for længere Tid end en Uge ad Gangen, søgte ud i disse Boliger, som ved deres slette Bygningsmaade og lave Beliggenhed paa ingen Maade kunde siges at opfylde Bestemmelsen: at afgive sunde Boliger for den arbejdende Classe. Det er et Held for Sognet, at der forinden Byggelovene af 1858 emanerede, af lignende Bygninger kun var opført nogle enkelte i Falkoneer-alleen og i det Parti, som vi nu gaae over til at omtale. Som alt meldt havde Etatsraad Schönberg tilkjøbt sig et større Areal af forrige Svanholms Jorder. Dette Areal afhændedes atter i 1856 til Dhrr. Jernstøber Løwener, Majorerne Blom og Kornbeck og Architect Stilling, som anlagde *Schönbergs*, *Ørsteds* (nu *Danmarks*) og *Schowsgade* og selv opførte en særdeles smuk Eiendom (Modelstedet) i førstnævnte Gade. I Løbet af eet Aar opførtes nu af Flere, navnlig af Entrepreneurerne Knudsen og Lang en stor Deel Bygninger, af hvilke især de i Schowsgade ligeledes bære tydeligt Vidnesbyrd om at være opførte uden at man ad Lovgivningens Vei fra Communens Side saae sig istand til at udøve nogen Control med deres Indretning og de enkelte Leiligheders Størrelse, og ogsaa disse have

ligesom de fornævnte bidraget til, at en stor Deel af Kjøbenhavns fattige Befolkning efterhaanden er søgt ud til Sognet uden der tillige at have sin Fortjeneste. Af de øvrige Entrepreneurer, som i dette og paafølgende Aar byggede i dette Qvarteer, skal nævnes Cigarfabriquer O. Nielsen, Tømrer Jochum Jensen, Dhrr. Orth & Schermer, Murer Lumby, Dessinateur Senne, af hvem der ialt opførtes 11, 17 og 5 Steder i de nævnte Gader. Krisen har intetsteds i Sognet havt en saadan Stilstand tilfølge som netop her, og med Undtagelse af de af Entrepreneur Lund for et Par Aar siden opførte tvende Bygninger, hver paa sit Hjørne af Schönbergsgade, er der endnu intet Tegn til, at de øvrige henliggende Parceller ville blive bebyggede, hvortil mange af de tidligere opførte Bygninger unegtelig heller ikke give nogen sær Fristelse; ialfald vil der i dette Qvarteer aldeles ikke kunne blive Tale om at føre et landligt Liv. Naar vi endnu nævne *Emiliegaden*, som fører fra Vodroffsgaardsallee til Dæmningen ved Vandværkets Bassin, hvor der af Justitsraad Wolff opførtes 2 Bygninger, have vi hermed berørt samtlige nye Veianlæg i Sognet, dog med Undtagelse af 3 i den allerseneste Tid anlagte, som vi skulle omtale senere.

Vende vi os dernæst til de ældre Veie og Gader, da er det en Selvfølge, at Bebyggelsen trods den langt høiere Værdi, Parcellerne der havde, skred frem langt hurtigere, saa at det nu tildeels kun er hist og her, at man paa disse finder en ubebygget Plet. Paa *Gamle Kongeveis* nordre Side opførtes saaledes allerede i de første 5 Aar af det Tidsrum, vi omtale, Jernstøber P. Andersens senere saa betydelig udvidede Jernstøberi og Maskinværksteder, og den driftige Eier har i de seneste Aar for at kunne drage den størst mulige Nytte af den af ham forbrugte Dampkraft ladet indrette en Korn-Dampmølle, som bliver meer og

meer benyttet saavel af Næringsdrivende i Hovedstaden og dens Forstæder som af Landbrugere. Endvidere anlagdes det bayerske Ølbryggeri Svanholm af daværende Mægler J. W. Heymann, og Pintsedag 1854 aabnedes den derved liggende Ølhalle, i flere Aar den eneste saavel i som udenfor Kjøbenhavn. Villaer byggedes af Fru Werner, Tømrer Schytte (3), Lithograph Aagaard, afd. Landskabsmaler Boesen, Meelhandler Bjørn, Malerne Spenner og Kaufmann, Børstenbinder Bruun og Sporemager Otto, de sidste paa Parceller af Gartner Rathsacks Jorder, fra hvis Eiendom nu ialt saavel paa Kongeveien som i Falkoneeralleen er udstykket 18 Parceller. I de derpaa følgende 5 Aar opførtes af Snedker Jøhncke de 2 store nu af Grosserer Wanscher eiede Bygninger, Capt. Poulsens, og mellem Schönbergsgade og Ørstedsgade 2 store Kjøbstadeiendomme. De i de seneste Aar opførte 7 Bygninger ere for største Delen byggede paa Speculation af vedkommende Haandværkere, men de fleste ere nu gaaede over i private Hænder. Paa den søndre Side blev der i 1852 og 53 ved Siden af hinanden opført to Villaer af Bataillemaler Simonsen og Etatsraad Fiedler, ligesom ogsaa Etatsraad Stæger og Cand. Michaelsen i samme Aar opførte deres Eiendomme. Af de op til denne liggende, af Kunsthandler Aagaard og Grosserer Lefolii opførte, saavelsom de 7 Villaer ved Veiens østlige Ende, skrive sig derimod de 6 fra Tiden til 1860 og de 3 fra den seneste Tid. I *Kongeealleen* byggedes 1851 af Etatsraad Casse, 1852 af Grosserer Petresch og Justitsraad Friis, som senere byggede 2 andre Villaer op til sin første Eiendom, i 1853 af Musikhandler Erslev og Capt. Jørgensen, i 1854 af Consul Hellesen; de 3 sidste paa Parceller af Christiansholm, hvor ligeledes i 1857 opførtes 2 Villaer af Entrepreneur Frandsen og en af Inspecteur Brosbøll. Omtrent ved sam-

me Tid byggede Bankassistent Tofft sin Eiendom ligeoverfor, ligesom Opførelsen af Stuccateur Metzgens Eiendom »Lille Rosenborg«, som vakte megen Opsigt, og af Kjøbmand L. Melchiors, nu Photograph Kirchhoffs, Eiendom, falder i samme Periode. I 1856 var efter udgaaet Indbydelse fra afd. Capt. Georg Carstensen paabegyndt Opførelsen af de forskjellige Localer paa Etablissementet Alhambra, som i August Maaned 1857 aabnedes for Publicum. I samme Aar byggedes Pavillonon Odeon, og paa den ved Siden af anlagte lukkede *Odinsvei* byggedes tildeels af Monigattis nedbrudte Pavillon Lyststedet Asgaard og en lille Villa tilhørende Grosserer Ree og Børstenbinder Christensen. I den allerseneste Tid har som før omtalt Gartner Hintze anlagt *Platanveien*, og ved samme er af Overkrigscommissair Gede og Lithograph Kittendorff opført 2 Villaer, som med Rette af Mange ansees for at staae i Række med Sognets smukkeste Bygninger. Hvad Byens ældre Gader angaaer, da er der, med Undtagelse af den Grosserer Schmith nu tilhørende Eiendom, som ombyggedes 1852, hverken i *Alleegaden* eller *Bredgaden* opført nye Bygninger. I *Smallegade* er af Fuldmægtig Schrøder bortsolgt 6 Byggegrunde, af hvilke de 3 bebyggedes i 1851-53, den fjerde i 1856, medens de 2 andre henligge ubebyggede. I den vestlige Ende byggedes i 1858 af Karethmager Møller, og kort efter begyndte Tobaksfabriquer Nobel Opførelsen af sin storartede Fabrik med derved liggende Bolig for ham selv som ogsaa Boliger for endeel af de ved hans Fabrik ansatte Arbeidere, Boliger, som kunne tjene til Mønster for Enhver, der attraaer og har Evne til paa denne Maade at knytte Arbeideren til sig og sin Bedrift. Tæt op til Etablissementet have Diacnisserne paabegyndt en allerede af Mange velsignet Virksomhed, navnlig som Sygepleiersker. De indskrænkede

Forhold, hvorunder de hidtil have maattet færdes, er der nu Haab om i en nær Fremtid at see afløste af bedre, idet de ved en modtagen Gave og ved yderligere Bidrag vente at erholde deres eget større Hjem. I *Falkoneeralleen* var af Sporemager Otto foruden Stedet St. Petersborg opført nogle Bygninger, hvormed det var Hensigten at indrette et Tivoli, en Plan, som imidlertid strandede i sin Fødsel. Den ene af disse Bygninger blev i sin Tid anvendt til Valgsted for Folkethingskredsen. Paa Gartner Rathsacks Grunde opførtes her i Alleen ialt 5 Bygninger. Paa »Landlysts« Jorder opførtes efterhaanden 4 nye Eiendomme; deriblandt opbyggedes efter en overgaaet Ildebrand i 1857 Eiendommen »Ny Landlyst«, som for Tiden eies af Skomagermester Spannjer, og som ligeledes hører til de Bygninger, Frederiksberg har alt Andet end Aarsag til at glæde sig over. I Aaret 1861 byggede Tømrer Jahncke Stedet paa Hjørnet af Rolighedsveien, som senere, da det indrettedes til Logishuus, har modtaget flere Udvidelser, navnlig i den Tid, Arbejderne ved Vandværket og Jernbanen stode paa. Paa en Parcel af denne Eiendom byggedes i 1854 af Steenstøber Timm; de tilstødende 3 større Bygninger skrive sig fra Perioden lige før Pengekrisen og ligge paa Parceller af Sadelmager Lahrmanns Eiendom. Paa den vestlige Side af Alleen opførtes i 1852 af Capitain Wordinger 2 Eiendomme, den ene paa Grund af sit sælsomme Tag kaldet »Dampskibet« og den anden nu benyttet som Asyl for Sognet. I 1855 byggedes af Snedker Olderog paa Hjørnet af Godthaabsveien og i 1859 af Sognefoged Hjorslev. Endelig opførtes i 1863 en smuk *Sogneskole* af en saadan Størrelse, at man i saa Henseende vil kunne møde de Fordringer, der ville blive Følgen af den stærke Udvikling; ialfald gjælder dette om en længere Periode. Bag Skolen ved *Lampeveien* ligger Sognets

Fattighuus og *Hospital*, som byggedes i Aaret 1863; det sidste, som er istand til at rumme ca. 50 Patienter, soignes af Prof. Schiødte, og den tiltagende Afbenyttelse af betalende Patienter bærer Vidnesbyrd om den omhyggelige Pleie og den Omhu, der vises de Syge. Paa den nævnte Vei indrettedes i 1855 af Prof. Stein et orthopædisk Institut, som imidlertid senere er nedlagt. Nord for Lampeveien ligger den smukke *Jernbanestation*, som i Efteraaret 1864 aabnedes for Færdselen. I *Pilealleen*, hvor Jfr. Raae, som tidligere omtalt, eiede hele Strækningen fra Etatsraad Bruuns Eiendom omtrent til Hjørnet af Roeskilde Landevei, begyndte Udparcelleringen først i 1855. Der findes nu 6 Villaer, hvoraf de af Mechanikus Baumgarten og Glarmester Brion opførte høre til nogle af Sognets smukkeste. Udparcelleringen af Slotskroens Jorder ud til Roeskilde Landevei begyndte omtrent samtidigt, og der findes nu paa dette Terrain, hvis Bebyggelse er afsluttet, foruden den større Eiendom »Retreat« 5 ligeledes smagfulde Bygninger. Længere mod Øst er i 1855 opført et større Vaaningshuus og i 1862 af Candidat Tvede et chemisk Laboratorium med tilhørende Bolig. Ligeoverfor denne paa Hjørnet af Rahbeksallee har Portraitmaler Olrik ifjor opført en Villa paa Geheimeraad Halls Jordlod, hvor denne i 1853 yderst mod Vest lod opføre et Bageri, som tilligemed den dertil hørende Beboelse endnu er i hans Besiddelse. Op hertil paa Hjørnet af Pilealleen opførtes ifjor paa en Parcel af Commerceraad Langkjærs Eiendom en Villa af Overretsassessor Schlegel. I *Rahbeks Allee* opførtes i 1851 af Bogtrykker Bording og Boghandler Jordan to Villaer, og i 1854 paabegyndtes paa Rahbeks gamle Eiendom, Bakkehuset, Opførelsen af Idiotanstalten, som afgiver Bolig for c. 60 idiotiske Børn samt for en Deel af det ved Anstalten ansatte Personale. De øvrige Bygninger paa

samme Side, navnlig Terracottafabrikken, Bing & Grøndahls Porcellainsfabrik samt Wogelius's store Ølbryggeri ligge kun for en Deel paa Sognets Grund. Arealet paa Alleens vestre Side, som eies af Geheimeraad Hall, er endnu ubebygget. Paa *Værnedamsveien* opførtes i 1852 Eiendommene Sophies- og Carolinesminde og i 1855 byggede Institutbestyrer Schneekloth den Bygning, hvori den Skole, som bærer hans Navn, har sit Locale. I de senere Aar er Børneantallet saaledes tiltaget, at flere af Skolens Classer have maattet søge Locale i det op til Skolen stødende Holmsminde, hvilken Eiendom nu ogsaa er i Hr. Schneekloths Besiddelse. I *Forhaabningsholms Allee* (den eneste Vei, hvor der ifølge Veieierens, Capt. Bruuns udtrykkelige Begjæring hverken findes Gaslygter eller Vægtertilsyn), bleve i Aarene 1851-54 6 nye Eiendomme opførte af Høker Hyllested, Fru Fangel, Harthugger Krause, Kammerraad Lassen, Justitsraad Juul og Kammerraad Bonfils. Paa *Rolighedsveien* byggedes i 1851 og 1853 tvende mindre Eiendomme, i 1854 af Grosserer H. Hartvigson det senere af Grosserer Ruben betydeligt udvidede Bomuldsvæveri, og i 1857 opførtes paa et Stykke af Landbohøiskolens tidligere til Rolighed hørende Jorder »*Kjøbenhavnns Sygehjem*«, hvor der haves Plads for c. 100 Patienter foruden det til Oekonomien hørende Locale, Kirke osv. Eiendommens Beliggenhed og den til samme hørende store Have i Forbindelse med den hensigtsmæssige Plan, der i sin Tid lagdes for Bebyggelsen og Indretningen, har tilligemed den gode Orden og Oekonomi, der finder Sted i denne for en stor Deel velgjørende Anstalt, bidraget til, at Hensigten med dens Stiftelse kan siges tilfulde at være naaet. I 1863 opførtes endnu paa denne Vei af Retsvidne Skousboe en lille Bygning paa en af Fabriqueur Feilbergs Parceller. Paa Hjørnet af *Ladegaardsveien* og Bülow's-

veien laae indtil for omtrent 1 Aar siden Vafabriquer Lauritzens Eiendom, Lille Svanemosegaard. Denne solgtes da til Grosserer Wanscher, som efter at den gamle Bygning var nedbrudt har begyndt en Udparcellering i Forbindelse med tvende nye Gadeanlæg, *Johanne-* og *Ingemannsvei*, hvor der nu alt er opført 11 nye Villaer. Øst for disse findes en af Felbereder Haslund i 1864 opført Fabrik. Længst mod Øst paa samme Vei findes nu ud til Veien to nye Partier; det ene skriver sig fra en Ombygning af selve Ladegaarden, det andet længst mod Øst liggende tjener ligesom det første udelukkende til Brug for Kjøbenhavns Fattigvæsen. I Aaret 1857 opførtes nemlig her i Frederiksberg Sogn »Kjøbenhavns Fattiggaard«, oprindeligt bestemt til foreløbigt Opholdssted for fattige kjøbenhavnske Huusvilde, for hvem der tidligere kun havde Plads paa Vartou Loft. Det varede imidlertid ikke længe, før flere af Beboerne erholdt Tilladelse til at forblive der i længere Tid, og nu har Fattiggaarden officielt den dobbelte Bestemmelse, deels at huse en stor Deel Huusvilde en kort Tid hver Flyttedag deels at afgive Boliger for fattige Familier, til hvem Magistraten ikke har kunnet finde Plads i selve Hovedstaden eller paa dens Grund. Det lader sig ikke negte, at Magistraten har forstaaet at gjøre god Brug af den Jord, den eiede i en Nabocommune. Fra det tæt herved mod Sydost liggende Mosendal havde Raadmand Bülow allerede i Begyndelsen af den Periode, vi omtale, udstykket 2 Parceller, hvor der opførtes Villaer af Grosserer Wandel og Tømmermester Rothe, begge med Facaden mod Vandværkets Bassin; den sidstnævnte, som nu eies af Lieutn. Westrup, fremtræder nu i en noget forandret Skikkelse mod tidligere, idet Anlægget af Jernbanen over Frederiksberg til Viersløv gjorde det nødvendigt at flytte den ene Trediedeel af Eiendommen fra den

nordlige til den sydlige Ende. Føie vi endnu hertil en af Lieutenant Wolff i 1864 og en af Cand. pharm. Eyber i 1865 opført Eiendom paa Wodroffgaardsveien, er herved givet en fuldstændig Oversigt over hele Bebyggelsen i By-districtet.¹ Bebyggelsen af Landdistrictet har selvfølgelig kun været ubetydelig i Forhold til Bydistrictets. Af de vigtigste Bygninger skulle vi nævne Overkrigscommissair Wolfs, 2 Møller, Landmand Paybergs paa Landeveien, 2 paa Fasanveien og 3 ved Klammeriveien.

Det hele Beløb af samtlige Bygninger udgjør for Tiden omtrent 530. Den samlede Assurancesum udgjør 6,241,499 Rd., hvilket er 1,376,040 Rd. mere end i 1858. Indbyggernes Antal, som ved Folketællingen 1860 androg 8164, beløber sig nu til circa 12,000; (da Folketælling ikke afholdtes i 1865, savnes aldeles autentiske Oplysninger i saa Henseende).

Hvad nu Beboernes daglige Sysse angaaer, da viser sig her en høist mærkelig Afvigelse fra det sædvanlige Forhold, ei alene i Hovedstaden, men rundt om i Landets Byer, saavel større som mindre, idet nemlig de, som leve af at forsyne Communens Beboere med de daglige Livs-fornødenheder af de forskjellige Slags, kun danne et høist ubetydeligt Antal, hvilket ogsaa er Tilfældet hvad Bygningshaandværkere angaaer, og den store Mængde velhavende Beboere, som findes i Sognet, ere derfor for Størstedelen henviste til at forsyne sig med deres daglige Behov fra Hovedstaden, hvorfra ogsaa de faa i Sognet boende Handlende forsyne sig. Derimod findes en stor Mængde Mennesker derude, som udelukkende søge deres Erhverv i Hovedstaden, men foretrække den ubestrideligt

1. Siden disse Linier nedskreves, i Slutningen af Februar, er ialt paa Frederiksberg indtil Udgangen af April endvidere paabegyndt 16 nye Bygninger.

renere og sundere Luft paa Frederiksberg for deres Familier, og da denne Commune i de senere Aar har foretaget forskjellige store Anlæg og Forbedringer, har man fundet, at de Savn, man endnu maa finde sig i i enkelte Henseender, opveies af de billigere og bedre Leiligheder og den lavere Skattebyrde. Der findes derfor neppe nogen Stand i Kjøbenhavn, som ikke har sine Repræsentanter paa Frederiksberg. Betragte vi saaledes *Embedsstanden*, da finde vi en stor Mængde af Embeds- og Bestillingsmænd saavel i de forskjellige Statsbestillinger som ogsaa af kjøbenhavnske communale Embedsmænd: under *Udenrigsministeriet* Kammerjunkerne Schøller og Bøjesen; under *Krigsministeriet* samt af tjenstgjørende *Officerer*: Generalkrigscommissair Schmidten, Justitsraad Bonsach, Etatsraad Mühlenstedt, Generalmajor Honnens, Oberst Lundby af Staben og Brigadecommandeurerne Max Müller og Scharffenberg af Infanteriet, Oberstlieutenanterne Boeck af Art. og Lundbye af Inf., Major Ankjær af Staben, Capitainerne Bjerring, Bahnson, Linnemann og Hyrup af Art., Kofoed og Petersen af Ing. og Ahlmann af Inf.; under *Marineministeriet*: Overkrigscommissair Rung, Krigsassessor Gede og Kammerjunker Bech; under *Justitsministeriet*: Cancelliraad Peterson og Registrator Hansen samt Chefen for 1ste Udskrivningsdistrict, Justitsraad Skibsted; under *Finantsministeriet*: Forstmester Wimpfen, Etatsraad Raffenberg, Kammerraad Wilstrup, Kammerherre Monrad, Kammerraad Dorn, Justitsraad Kofoed, Etatsraad Stæger, Justitsraad Stage, Kammerassessor Floor, Kammerraaderne Bonfils og Rohde samt Kassecontroleur Gulbrandsen; under *Cultusministeriet*: Cancelliraad Bolbroe, Justitsraad Bang samt Biskop Grundtvig; under *Indenrigsministeriet* Justitsr. Lyngbye, Capt. Juell; under *Toldvæsenet*: Overtoldinsp., Etatsraad Schu-

macher, Justitsraad Lange, Toldcontroleurerne Truelsen, Petersen og Jürgensen; under *Jernbaneselskabet*: Etatsraad Rothe, Capt. Bauditz; under *Universitetet*: Professorerne Schütze, Dr. phil. Hauch, Dr. phil. Schjern, Dr. phil. Allen, Gislason, Bjerring, Stephens, Cand. mag. Grundtvig, Dr. phil. Steen, J. C. Schiødte, Reinhardt, Justitsraad H. L. Friis. (Af Lærerne ved Landbohøiskolen boe følgende i Sognet: Etatsraad Bendtz, Professorerne Bagge, Jørgensen, Prosch, Lange og Hansen, Lectorerne Stockfleth, Freuchen, Docenterne Fjord, Dybdahl og Westring, samt Assistenterne Dr. med. Krabbe, Rothe, Bockelmann, Petri, Petersen og Eggers). Af *Assessorer i Retterne* findes Høiesteretsassessor Etatsraad, Dr. juris Casse, O. Müller, Justitiarius i Overretten, Etatsraad Fiedler, Overretsassessorerne C. Rimestad og Schlegel. Af *Procuratorer* Julius Meyer, Plockross, Balthazar Christensen, Leth og Svendsen. Af *Kunstnere og Videnskabsmænd* kan nævnes Prof. Const. Hansen, Historiemaler Wegener, Landskabsmalerne Rohde og Kaufmann, Portraitmaler Olrik, Theatermaler Hetsch, Billedhuggerne Peters, Thielemann og Jahn, Kammermusicus Kellermann, Hofpianist Rongsted, Componisten, Baron Løvenskjold, de kgl. Skuespillere Holst, Pætges og W. Wiehe, Fruerne Holst, Gerlach og Winsløw, Skuespiller Stigaard, Forfatterne Brosbøll (Carit Etlar), M. Goldschmidt og Claudius Rosenhoff, Prof. Borring, Doctorerne phil. Steenstrup, Rørdam og Heiberg, Xylograph Flinch, Lithographeerne F. Tegner og I. A. Kittendorff, 3 Architekter, 4 Civilingenieurer, 8 Landinspecteurer og 2 Landmaalere. Af *kjøbenhavnske communale Embedsmænd* kan nævnes Stadslægen, Justitsraad Schleisner, Overformynderen, Etatsraad Lunn, Politiinspecteur Nielsen, Politifuldmægtig Nielsen og Justitsraad Dahlerup. Af *Rigsraa-*

dets Medlemmer have 5 Landstingsmænd (Ankjær, Bjer-
ring, B. Knudsen, I. F. C. Knudsen og Tang) og 10 Folke-
thingsmænd (Barfod, Casse, Fischer, Hall, Müllen, Mørk-
Hansen, C. N. Petersen, C. Rimestad, Steen og Thurah)
Bolig i Sognet. Men ogsaa af Næringsdrivende og Forret-
ningsfolk fra Kjøbenhavn findes et særdeles betydeligt
Antal. Af Grosserere og Kjøbmænd skulle vi saaledes
nævne: Balle, G. Bloch, I. P. Bloch, Consul Bramsen, Bu-
delmann, Gigas, M. E. Grøn, L. E. Gundestrup, N. Gun-
destrup, H. I. Hansen, Hartvigson, Havsteen, H. C. Helle-
sen, F. C. Johansen, I. B. Koch, L. Koppel. Leerbech,
Lefolii, L. T. Malling, Steen-Møller, Olsen, Qvaade, Rø-
rup, T. Schythe, W. Smith, I. Wandel og Vogelsang; af
Mæglere: A. V. Jensen, Jørgensen, Prior og Sünckenberg;
af andre Næringsdrivende Apotheker Groth, Eier af Vai-
senhuusapotheket, Tapethandler Melchior, Klædehand-
lerne Nielsen og Ankjær, Boghandlerne Aagaard og Kit-
tendorff, Tobaksfabriquer Pflumacher, Isenkræmmerne
Werner og P. Eegholm, Brygger Scheibel, Kurvemager
Wengler, Urtekræmmer Sørensen, Persiennefabrikant Møl-
ler, Hoftapetserer Holm, Børstenbinder Christensen,
Skrædermesterne Zierau, I. R. Lund og Schmidt, hvis
Etablissementer i Kjøbenhavn høre til de meest anseete.

Vi skulle endnu omtale en anden Classe af Medborgere,
som ligeledes i stort Antal have taget Ophold i Frederiks-
berg Sogn. Det er de pensionerede Embedsmænd af alle
Arter. Blandt disse skulle vi først nævne de *fordrevne sles-
vigske og holsteenske Embedsmænd*. Af disse fandtes om-
trent ved Aarets Begyndelse: af Geistlige Provst Kofoed
Hansen fra Haderslev, Pastorerne Feilberg fra Dybbøl,
Tuxen fra Strukstrup, Mørk Hansen fra Felsted, Hambur-
ger fra Svesing, Ehrenreich fra Bov og Rasmussen fra
Halk; af Retsembedsmænd: Actuarerne Nissen fra Toft-

lund, Boesen fra Slesvig, Etatsraad, Borgemester Hammerich fra Haderslev, Herredsfoged, Kmjkr. Ries fra Strukstrup (senere død), Amtmand Knudsen fra Femern, Huusfoged Wegge paa Graasteen, Appellationsraaderne Knudsen (nu Redacteur af Berlingske Tidende) og Meyer fra Flensborg, Landfoged Tvermoes fra Sylt, Amtsforvalter, Cancelliraad Marcussen fra Lygumkloster, Advocat Leth fra Aabenraa, Toldcontroleurerne Lieutenant Spang fra Blankenese, Capitain Tøxen fra Altona, Ernst paa Føhr, Bonnichsen fra Frederiksstad; af Lærere: Adjunct Hansen fra Slesvig, Collaboratorerne Schmidt og Thomsen samt Adjunct Wulsten fra Flensborg, Magnussen fra Husum, Thurah fra Seminariet i Tønder; Postmestrene: Capitain Brosbøll fra Meldorff og Kammerjunker Meyeren fra Rendsborg, Oekonom Iversen fra Dørvstumme-Institutet i Slesvig, Medicinal-Inspecteur Schleisner fra Flensborg, Chausseedirecteur, Major Owesen fra Flensborg og Chefen for de slesvigske Gendarmere, Oberstl. Gulstad fra Slesvig. Af herboende *Militaire*, som ved Fredslutningen ere afskedigede, skal nævnes: Commandeurcapitain Meyer, Generalmajor Staggemeyer, Obersterne Leth, Krieger og Hirsch, Oberstlieutenanterne Krey, Münnich, Pontavize og Fibiger, Majorerne Lilienskjold og Schädtler, Ritmester Sommer, samt Capitainerne Trojel og Asmussen. Af andre afskedigede Embedsmænd og Rangspersoner skulle vi anføre: Geheimer. Hall, Admiral Dahlerup, Commandeur Krüger, Generallieutenant Høegh-Guldberg, Generalmajor Bentzen, Majorerne Løgstrup, Brandt, Müllen, Ahlefeldt, Jensen-Tusch, Capitainerne Goskjær, Neumann, Madsen, R. Petersen, Haffner og Aarøe, Confrd. Schjøning, Etatsraaderne Tønder, Seegers, Rheder, Manthey, Hofman-(Bang), Malling, Klemp, Aggerup, Holmer og Schönheyder, Justitsraaderne Hyllested, Sørensen, Alberg,

Langsted, Madsen, Juul, Wiehe, Selmer, Wulff, Lic. jur. C. P. N. Petersen og Kammerjunker Rømer.

Vende vi os efter denne Oversigt over Beboere, som ikke søge deres Erhverv i Communen, til dens egne Embedsmænd, Næringsdrivende og Fabrikanter, ville vi først betragte de to sidstnævnte Classer og opsætte Omtalen af den første til et senere Stadium af vor Fremstilling. Med Hensyn til Fabrikanlæg er Communen i de sidste 15 Aar gaaet ikke ubetydeligt fremad. Her findes saaledes nu Nobels store Tobaksfabrik, som beskjæftiger 50 Personer, hvoriblandt 10 Børn, O. Nielsens do., Rubens Dampværeri, som beskjæftiger omtrent 120 Fruentimmer og 24 Mandfolk, H. V. Larsens, Suhrs, Dohlmanns, Klenovs og H. C. Larsens Garverier, Heymanns bayerske Ølbryggeri Svanholm, Haslunds Feldberederi og et mindre do. paa Roeskilde Landevei, Maskinfabrikant Andersens Etablissement og Jernstøberi, som beskjæftiger 100 Arbeidere, Frederiksberg Gasværk, Tvedes chemiske Laboratorium, Olsens og Feilbergs Sæbefabriker, en Liimfarik, 2 Frictionsfyrtøisfabriker, 1 Blyantsfabrik, 1 Cementfabrik og 1 Strengfabrik. Af Møller findes Marstrands Dampmølle, som efter en dennes Eiendom ifjor overgaaet Ildebrand nu snart er gjenopbygget, medens den tidligere Vindmølle er nedlagt; Andersens Dampmølle og 2 Veirmøller ved Landeveien til Roeskilde. I Byggeraseriets Periode opførtes her i Sognet 3 Teglværker; det ene, Mariendals Teglværk, blev nedbrudt for nogle Aar siden, de 2 andre drives for Tiden slet ikke, og Productionen af Steen koster paa Grund af Materialets Beskaffenhed saameget, at Priserne skulle hæve sig ikke ubetydeligt, før Værkerne kunne drives med Fordeel. Af Jordbrugere findes i hele Sognet nu kun 21, hvoraf endda flere kun have et meget lille Areal. Af Handelsgartnere findes Frisenette, C. L. Hansen, Koch,

Olsen (Haveselskabets Have), Rathsack, Sally og Trier. Af andre Næringsdrivende findes 26 Slagtere, 14 Skomagere, 3 Skrædere, 4 Tømrere, 3 Murere, 5 Snedkere, 9 Smede, 2 Sadelmagere, 6 Bagere, 3 Glarmestere, 2 Brolæggere, 3 Meelhandlere, 7 Melkehandlere, 2 Vævere, 4 Vognmænd, 1 Møllebygger, 1 Skorsteensfeier og 1 Karethmager, hvilke Næringsveie som bekjendt kunne drives uden kongelig Bevilling. Betragte vi derimod de Næringsveie, til hvis Drift der enten paa Grund af Sognets nære Beliggenhed ved Hovedstaden udfordres en ministeriel Tilladelse, eller hvortil der paa Grund af, at Frederiksberg er et Landsogn, behøves kongelig Bevilling, da vil det sees, hvor stedmoderligt, ja næsten ubilligt der i de sidste Aar er handlet med Sognet, idet der trods den overordentlige Tilvæxt af Befolkningen saagodtsom ingen Bevilling er meddeelt til at drive bunden Næring og hele Antallet af saadanne Næringsdrivende udgjorde ved Udgangen af Aaret 1865: 26 Værtshuusholdere, Conditorer og Tracteurer, 6 Marketenterere, 4 Brændeviinsforhandlere, 1 Ølhandler, 2 Detailhandlere, 4 Urtekræmmere, 2 Blikkenslagere, 2 Malere, 1 Uhrmager, 2 Forhandlere af Kul og Cokes, og 10, siger og skriver ti Høkere eller een for hver 1200 Individer; en Manufacturhandler fandtes ikke paa Frederiksberg (de to Detailhandlere befattede sig med Urtekram- og Hørkramhandel), og Bevilling til en ringe Handel med Lys, Garn, Traad, Legetøi har i mange Aar været et uopnaeligt Gode, saa at det isandhed kunde siges, at man maatte vandre paa sine Steder en halv Fjerdingsvei for at købe en slig Ubetydelighed. At der derfor kun udøves simpel Retfærdighed mod Sognet, naar, som det maa ventes, den nylig af Rigsdagen vedtagne Lov om udvidet Næringsfrihed for Sognet erholder allerhøieste Sanction, troe vi at Enhver ved at gjenneamlæse denne paa de factiske

Forhold grundede Beretning vil indrømme, ligesom ogsaa, at der ikke i Vedtagelsen af denne Lov for andre Byers Vedkommende, f. Ex. Chrstrup ved Randers, som berørt af en jydsk Rigsdagsmand, vil kunne opstilles Fordringer om at tilstaaes en lignende Berettigelse, thi Forholdene i disse to Sogne ere selvfølgelig saa forskjellige, at en Sammenligning i ingen Henseende vil kunne passe, og det Samme vil være Tilfældet med hvilket andet Landsogn man vil søge at opstille mod Frederiksberg.

Der staaer endnu tilbage at kaste et Blik paa Frederiksberg Sogns oekonomiske Bestyrelse og paa, hvad der i Aarenes Løb er udrettet til Gavn for denne Communes Beboere og derved med det Samme for de Mange, som Dag ud og Dag ind have Ærinde derude, det være sig i Forretninger eller for at søge Adspredelse i forskjellig Retning. I de første Aar af de 3 Aartier, vi have søgt at skizzere, bestod endnu i Danmark den gamle Ordning af Landcommunevæsenet, hvorefter Fattigvæsenet bestyredes af flere Fattigforstandere, Skolevæsenet af Skoleforstandere, og for de andre communale Øiemed havde Sognet 2 saakaldte Formænd, hvem det saaledes paalaae at opkræve Bidrag til Veie, Sprøiter og Lignende. Den 1ste Mai 1842 traadte Loven om Landcommunevæsenet af 13de August 1841 i Kraft, og Sognets Forvaltning i Forbindelse med Hvidovre Sogn overdroges da til et Sogneforstanderskab. Efterhaanden som Bebyggelsen tiltog i Frederiksberg, viste det sig imidlertid mere og mere nødvendigt, at Hvidovre og Frederiksberg Sogne, hvis Interesser og Tarv vare saa vidt forskjellige, adskiltes, og den 29de December 1857 udkom omsider et efter et privat Initiativ af Rigsdagen vedtaget Lovforslag om Frederiksberg Sogns oekonomiske Bestyrelse, hvorefter Sognets almindelige Anliggender samt dets hele Pengevæsen bestyredes af en Commu-

nalbestyrelse, bestaaende af en Communalrepræsentation af 7 Medlemmer og Jurisdictionens Birkedommer, som i denne Bestyrelse indtager samme Plads som Magistraten eller Byfogden i Kjøbstæderne; Skolevæsenet af en Skolecommission, bestaaende af Præsten, 2 af Communalbestyrelsens Medlemmer og 2 af Communens Beboere, og Fattigvæsenet af en Fattigcommission, sammensat af Præsten som Formand, 2 af Communalbestyrelsens Medlemmer og 2 af Communens Beboere. Endelig bestemtes det, at der til Bedømmelsen af Beboernes Skatteevne skulde nedsættes en Ligningscommission, bestaaende af 2 Medlemmer, som Communalbestyrelsen valgte af sin Midte, samt tre andre Indvaanere af Communen, valgte af Communalbestyrelsen. Sognet deelttes i to Dele; den østlige, Bydistrictet, begrænsedes af Fasanveien, Lampeveien og Falkoneeralleen, dog at de Grunde, der umiddelbart tilgrændse disse Veistrækninger mod Vest og for Lampeveiens Vedkommende imod Nord, forsaavidt de vare bebyggede, hørte hertil, – og den vestlige Deel Landdistrictet. Denne Forandring skulde træde i Kraft den 1ste Juli 1858, hvorimod Adskillelsen af Soggenes Fattigvæsen ifølge Loven udsattes, indtil det lod sig gjøre. Dette fandt Sted i 1862, efter at Hvidovre Sogn havde faaet sit eget Fattighuus. Hvad Controllen med Bygningers Opførelse angaaer, da var der vel ved Lov af 19de Marts 1854 bestemt, at paa den Deel af Kjøbenhavns Amts Grund, der indesluttet af Værnedamsveien, Vesterbro, Pilealleen, Alleegaden, Falkoneeralleen, Ladegaardsaaen, St. Jørgens Sø og Gamle Kongevei til Værnedamsveien, maatte ingen ny Bygning paabegyndes, før Amtmanden havde afgivet Bestemmelse om Vandløbets Regulering og eventuelt om nye Veies Anlæg, i hvilken Henseende han forud skulde indhente Erklæring fra nogle af Frederiksbergs Sogneforstanderskab

dertil valgte sagkyndige Mænd; men som det heraf sees, fik man ingen Garanti for selve Bygningens Beskaffenhed. Først ved Loven af 12te Januar 1858, hvorved det bestemtes, at Kjøbenhavns Byggelov af 1856 med enkelte Modificationer ogsaa skulde gjælde for en Deel af Frederiksberg Sogn, betryggedes man mod de Farer, der kunde opstaae ved, at der med Forsæt eller af Ukyndighed opførtes slet indrettede og navnlig slet construerede eller af slet Materiale byggede Eiendomme. Ved denne Lov bestemtes det, at der skulde nedsættes en Bygningscommission for Sognet, bestaaende af Birkedommeren, en Bygningsinspecteur, Branddirecteuren, et lægekyndigt Medlem og en Techniker, begge valgte paa 4 Aar ad Gangen af Justitsministeriet, og et Medlem, valgt af Communalbestyrelsen. Denne Commission begyndte sin Virksomhed den 1ste Februar 1858. Den 15de October 1860 approberede Justitsministeriet en Sundhedsvedtægt for Sognet, hvorefter Tilsynet med dets Sundhedspolitivæsen blev overdraget til en Sundhedscommission, bestaaende af Politimesteren som Formand, Bygningsinspecteuren, tvende Medlemmer af Communalrepræsentationen, som denne selv vælger af sin Midte, og Bygningscommissionens lægekyndige Medlem. Ved Lov af 23de December 1861 forandredes Loven af 1857 om Sognets Bestyrelse derhen, at Antallet af Repræsentanter skulde være ulige og kunde være indtil 9, ligesom der gaves nye Regler for Ligningscommissionens Sammensætning, hvorved Beboerne fik en directe Indflydelse paa Valget af dens Medlemmer. For Valg til begge Bestyrelser gaves ligeledes nye Regler, hvorefter den større Halvdeel vælges af samtlige Beboere i Kommunen, som ere i Besiddelse af de for Valgbarhed til Folkethinget, med Undtagelse af Indfødsret, foreskrevne Betingelser, naar de i mindst eet Aar have været bosatte og svaret directe Skat

til Communen; den mindre Halvdeel vælges af den Femtedeel af samtlige disse Beboere, som i det Valget forudgaaede Aar have udredet det største directe Skattebeløb til Communen, forsaavidt denne Femtedeel tilsammen har svaret idetmindste $\frac{2}{3}$ af Communens samtlige Skatter, i modsat Fald medtages saamange af de høist Beskattede, at dette Skattebeløb naaes. Denne nye Ordning traadte for Ligningscommissionens Vedkommende i Kraft i August 1862, for Communalrepræsentationens den 1ste Januar 1863. De ved disse forskjellige Bestyrelser ansatte lønnede Functionairer bestaae af Bygningsinspecteuren, Architect H. C. H. Wolff med fast Gage af 700 Rd. aarlig, Communesecretairen og Kassereren, Fuldmægtig Bredberg, med fast Gage af 500 Rd., Fattigcommissionens Secretair, Assessor N. Groth, med Gage af 300 Rd., Hospitalslægen, Prof. I. Schiødte, med 200 Rd., Fattiglægen, Dr. Tøttrup, med 100 Rd., en Opsynsmand paa Fattighuset, med 100 Rd., samt et Bud med c. 100 Rd., saa at Pengeudgiften hidtil kun har beløbet sig til c. 2000 Rd. aarlig. (Brandirecteuren er Kammerraad Theill, det lægekyndige Medlem Krigsraad Prieme). Det stadigt voxende Arbeide for Secretairen, navnlig de utallige Valglisters Affattelse, Møderne i Ligningscommissionen, Skattens Beregning og Opkrævning hos den store Masse Beboere, og endelig den stadigt tiltagende Correspondance gjør det imidlertid umuligt for den nuværende Secretair trods hans utrættelige Flid og store Arbeidsdygtighed at overkomme alt dette Arbeide, og Communalbestyrelsen er derfor villig gaaet ind paa en Deling af hans Post, hvorefter Bredberg fra 1ste April d. A. kun faaer med Kassererforretningerne, Valglisternes Affattelse og Ligningscommissionen at gjøre, medens de øvrige Forretninger overtages af Actuar Boesen. Denne Forandring medfører en forøget Udgift af circa 600 Rd.

Idet vi nu gaae over til at omtale, hvad der af disse forskjellige Institutioner er udrettet til Gavn og Nytte for Communen, være det os tilladt at gjøre en lille Bemærkning. Naar Træer og Buske om Sommeren staae i deres fulde Pragt, naar Caprifolier, Roser, Viin- og andre Espaliertræer slynge sig op ad Husenes Mure, da skal Ingen kunne negte, at Frederiksberg endnu paa mange Punkter ligner en yndig stor Have, hvis landlige Boliger indbyde de Veifarende til at bygge og boe derude. Hist og her sees en eller flere Køer hvilende i det alenhøie Græs, eller Geder og Faar høres brægende kalde deres Lam til sig; saadanne landlige Scener lige udenfor Stadens Porte have ogsaa noget eiendommeligt Tiltrækkende ved sig. Naar nu derfor en Familiefader med Kone og Døttre en smuk Sommerdag, maaskee kort efter at en mild Regn har opfrisket Vegetationen og qvalt Støvet, gjør sig en Spadseretour udenfor Stadens Volde, er det da noget Under, at Døttrene tilraabe ham: »hvor her dog maatte være yndigt at boe fremfor inde i Kjøbenhavns qvalme Gader. See Dig dog om, her mangler jo Intet; hvor man gaaer, er man jo som i en Have, hør hvor smukt Musikken lyder over til os fra Frederiksberg Allee, her er jo Gasbelysning, Veiene ere som et Stuegulv, vil man til Byen en Dag, naar det regner eller sneer, gaaer der jo Omnibusser og Sporvogne til og fra Frederiksberg hvert Øieblik paa Dagen; Du kan jo passe dine Forretninger lige saa godt, fordi Du boer herude, og desuden har Du jo altid talt om, at Skatterne ere saa billige herude (husk paa den fæle Krigsskat fra sidst), og at man i det Hele kan boe og leve billigt herude.« Og nu pines han, dersom han er en velstaaende Mand, om at kjøbe sig en Eiendom herude eller i andet Fald at leie sig en passende Leilighed, helst hvor der er saa landligt som muligt. (At Frederiksberg navnlig har en stærk Tiltræk-

ningskraft for Folk fra Provindserne, der af en eller anden Grund ere flyttede til Hovedstaden, er en Selvfølge). Naar nu en saadan god og kjærlig Fader for at glæde sin Familie, hvilket han kan gjøre uden at bringe noget virkeligt pecuniært Offer, bestemmer sig til at kjøbe en Eiendom herude, faaer han af vedkommende Eier og ialtfald af Commissionairen, hvis han bruger en saadan, Bekræftelse paa, hvad han har hørt, at Afgifterne ganske vist ere moderate, og da man endnu kan kjøbe saaledes i Sognet, at Huusleien bliver langt billigere end for lignende Leiligheder i Hovedstaden, afslutter han da Handel. Vil han derimod kun boe til Leie herude, finder han efter nogen Søgen en Leilighed, f. Ex. i Villapartiet, som Familien kan være tjent med, og hvorved han selv kommer til at spare noget i Huusleie mod i Byen. Han vender hjem med det glade Budskab, hele Familien jubler og endelig kommer Timen, da man flytter derud. I Førstningen er alt saa velsignet, vel er det slemt, at man ikke har Vand i Kjøkkenet, og der er lidt vel langt til Bageren om Morgenens, men Herregud! man kan jo ikke have alle Goder forenet. Men Løvet falder, Efteraaret er begyndt, det har regnet i flere Dage, og Veiene blive ikke behagelige at passere. Det finder hele Familien hjemme, men navnlig er det dog forfærdeligt til Gene for de gode Mennesker, som saa gjerne engang imellem ville see ud til Familien, men nu maa tilstaae lige ud, at paa saadanne Vei betakke de dem for at gaae; det er jo ogsaa skammeligt, at Communalbestyrelsen ikke sørger for en bedre Tingenes Tilstand, ja, man er nærved at bebreide den, at det overhovedet regner. Og hvor det saa er ærgerligt, ja afskyeligt, at man nok kan høre Omnibusconducteuren blæse paa en Vei tætved, men inden man kommer hen til den Vei, hvorpaa Vognen kjører, er den enten et godt Stykke borte, eller man har for at naae den maattet gaae saa hurtigt, at

saavel Fodtøi som Klæder ere reent tilsølede; det er da ogsaa sært, at Bohn ikke kan lade en Omnibus gaae ad den Vei, hvor vi boe. Hvad nu Sporvognen angaaer, saa er den Tilstand, Frederiksberg Allee er i, saamænd saadan, at, naar man ikke har absolut Ærinde i et Sted ved Frederiksberg Allees venstre Side, gjøre idetmindste Damer bedst i at lade være at benytte denne Befordring, saalænge indtil Communen forbarmer sig over Veien. Og nu Gassen; Lygterne staae altfor langt fra hinanden, og paa den Vei, vi kom ad forleden (ja, der ligger jo rigtignok kun een Bygning) var der kun 2 Lygter; kan man kalde det tilstrækkelig Belysning? Og nu falder der Snee, det tager sig paa samme Tid den Frihed at blæse stærkt, og om Morgenen ligger der den ene store Sneedrive paa Veien ved Siden af den anden; op ad Formiddagen kommer Sognefogden vel med Sneeplougen, men det bliver ved at fyge, og henad Aften er Førret næsten ufremkommelig for Damer; jo man er vel reist; nei Vinteren er dog trist herude, naar man ikke netop boer lige, hvor Omnibussen kjører forbi, og den ideelige Kjøren koster virkelig ogsaa Penge. Men, Gudskeelov, snart kommer Sommeren, og saa skal man tage Revanche. Og Sneen gaaer da bort, Foraaret kommer, glemte er Vinterens Besvær og Savn; kom da ud til Frederiksberg en smuk Foraarsdag og see Dig om, kjære Læser, jeg vædder, Du finder ved at titte ind i Haverne neppe andet end glade og smilende Ansigter; eller gaae en Aften ud paa mange Frederiksbergeres Yndlingsforlystelsessted »Sommerlyst«, og Du vil sande, at der er smukt og venligt herude. Carousellen staaer stille, men Hornmusikken diverterer Gjæsterne med et eller andet yndet italiensk Operanummer, og Tonerne lyde smukt i den stille Aften. Men ak! ingen Roser uden Torne; Regnen bliver borte, den mindste Vind faaer Støvet til at fare langs hen ad Veien; Gardiner, Meubler og

Klæder, Alt lider ved denne forfærdelige Støv, som klæber sig fast til Ganen: saa er dog Brolægningen bedre, naar man ikke har Raad til at vande. Og nu Stanken fra Grøfterne; Vandet staaer deri og sender usunde Dunster iveiret, har man ikke Raad til at lægge Kloak allevegne, burde Communen dog sørge for, at alle Grøfter idetmindste vare brolagte. Og saa den evindelige Musik, snart fra Alhambra, snart fra Alleenbergs eller Sommerlysts Carousseller; hver Dag fra Kl. 5 om Eftermiddagen begynder den Historie med evig de samme Melodier; at Sligt er tilladt, det er dog virkelig for galt, og saa undertiden Kl. 10-11 om Aftenen Knalden af Rakter og Fyrværkeri, – nei, var Luften ikke saa god inde i Byen, saa var der dog ganske anderledes sørget for Beboernes Velvære af Communalbestyrelsen, og troer man, at man paa Frederiksberg er fri for at generes, saa tager man storlig Feil. Forleden fik vi Brænde, og det bestemte vi os til at lade skære paa Veien, men saa kom det nye Politi derude og fortalte, at det var forbudt. – See, saaledes lyde Klagerne, og idelig og altid er det den forbistrede Communalbestyrelse, som er Skyld deri, havde man dog bare forhørt sig rigtig eller seet sig for itide! Ja, gid Alle, som bestemte sig til at tage fast Ophold derude, vilde see sig for, hvorledes her er, eller gid de dog vilde forhøre sig om Forholdene. I sidste Fald vilde de da af de ældre Beboere faae at vide, at her i Communen er gjort meget, ja saare meget for dens Beboere, og det, som er det meest Fortjenstlige, er, at Communalbestyrelsen fremfor Alt har sørget for den ubemidlede og fattige Deel af Befolkningen, den har med Rundhaandethed bevilget Penge til Fattighuus, Hospital og Skole, og da disse paatrængende Krav vare tilfredsstillende, har den taget fat paa Forbedringer i andre Retninger, som den dog heller ikke tidligere forsømte. Det er vel saa, at Raabene

om disse Forbedringer have lydt stærkt og længe, men man huske da tillige, at ogsaa i denne Commune findes ikke Faa, navnlig af de ældre Grundeiere, som deels med just ikke venlige Blikke have seet de mange saakaldte nye Moder blive indførte og derved deres Skatter forøgede, deels med Rette have kunnet sige, at Fordringer om Forbedringer næsten stedse kom fra Nybyggere og Leiere og af disse sidste især fra Communens Trækfugle, Sommerbeboerne. Overfor disse ældre, tildeels stærkt beskattede Beboere havde Communalbestyrelsen en Forpligtelse, vel ikke den, af deres Ulyst til alt Nyt at lade sig afholde fra Forbedringer, thi i saa Henseende er der intet Andet at gjøre, end at bringe dem til at erkjende, at man gjør noget Nyttigt ved ligefrem at paatvinge dem det Nye, men til at fare med Lempe, og ikke storme alle Forbedringer igjennem paa eengang, for maaskee om faa Aar paa Grund af den forøgede Udvidelse atter at skulle gjøre det Gjorte om til ny Udgift for disse gamle Skatteydere. Og endelig vil det Følgende vise, at mange Forhold herude f. Ex. Veivæsenet endnu ere saaledes ordnede, at Communalbestyrelsen ikke kan gribe ind paa et enkelt Sted, før en endelig Overenskomst er truffet.

Sognets nuværende *Communalbestyrelse* bestaaer af følgende Medlemmer: Birkedommeren, Justitsraad C. N. Petersen (Birkedommerembedet beklædtes indtil 1848 af Justitsraad M. Friederichsen og i Vacancen indtil 1852, da Justitsraad Petersen tiltraadte Embedet, af nuværende Criminalretsassessor Holmblad), Etatsraad Stæger, Repræsentationens Formand, Cancelliraad, Procurator Plockross, Viceformand, Procurator Balthazar Christensen, Mølleeier Marstrand, Grosserer Lefolii, Fabrikant Nobel, Handelsgartner Rathsack, Grosserer Topp og Forstmester Wimpfen. Hvorledes de forskjellige Brancher ere fordeelte

mellem Bestyrelsens enkelte Medlemmer, vil det Følgende vise.

Fattigvæsenet paa Frederiksberg bestyres som alt omtalt af en *Fattigcommission*, bestaaende af Præsten som Formand, 2 af Communalbestyrelsens Medlemmer (Grosserer Topp, Eier af Thyeminde, der fungerer som Inspecteur for Sognets Fattighuus og forestaaer den ugentlige Brød- og Pengeuddeling, samt Cancelliraad Plockross, der besørger Fattigvæsenets Kassererforretninger) og 2 af Communens Skatteydere (Dessinateur Senne og Snedkermester Olderog). Undersøgelsen af de Beboeres Trang og Værdighed, som begjære Fattighjælp, skeer af Fattigcommissionens 4 verdslige Medlemmer, i hvilket Øiemed Sognet er indeelt i fire i Forhold til den præsumerede Fattigdom lige store Districter. Bestemmelse om Ydelse af Fattighjælp tages ordinairt af et af disse Medlemmer i Forbindelse med Præsten (Sognekaldet for Frederiksberg og Hvidovre Sogne, til hvilket tillige henhøre alle Hovedstadens Beboere udenfor Stadens Volde Syd for Ladegaardsaen, det saakaldte udenbyes Vester-Quarteer, beklædtes fra 1835 til 1862 af Pastor Holsøe, og fra dennes Død af Provst P. E. Hall, som i flere Aar indtil 1835 havde været Capellan i Sognet hos Pastor Schiødte. Provst Hall deeltager selv i Skolecommissionens Forretninger, hvori mod Præstens Function i Fattigcommissionen varetages af Capellanen, Pastor Nielsen, som allerede i flere Aar af Pastor Holsøes Levetid var beskikket i Sognet). Meddelelsen af denne Fremstilling troer omtrent at have angivet den Tanke, der leder Fattigcommissionens Medlemmer ved Bestemmelsen af Maaden, hvorpaa Fattighjælp ydes i Sognet, ved at sige, at Understøttelse, det være sig i Brød eller Penge, gives udenfor Fattighuset til enhver Arbeidsfører, som Commissionens Medlemmer tiltroe virkelig Lyst

og Attraa efter at fortjene det Nødvendige til sig og sines Ophold, men som enten ved Sygdom eller anden ham utilregnelig Aarsag, f. Ex. en stor Børneflokk, Huusmoderens Svagelighed eller Lignende, er sat ud af Stand til at kunne det. Saadanne Personer derimod, om hvilke Commissionen har den Mening, at de begjære Fattighjælpen, fordi de finde det behageligere at leve paa Sognets Bekostning end selv at gjøre, hvad de formaae, for at forskaffe sig Livets Ophold, henvises til at nyde Underhold i Amtets Arbeidsanstalt, medens Fattighuset, som vel altsaa egentlig burde hedde Hospital, hvilket Navn ogsaa vilde svare bedre saavel til dets nuværende Hovedformaal som til lignende Anstalters Benævnelse i mange Kjøbstæder, tjener til et Slags Asyl for gamle, svagelige, vanføre Mennesker eller Børn, af hvem det vilde være ubilligt at forlange at de skulde bidrage mere end ialfald en lille Deel af deres daglige Underhold. Det er en i vide Kredse bekjendt, ja maaskee for bekjendt Sag, at de Trængende i Frederiksberg Sogn erholde en rundelig Hjælp, og trods dette viser dette Sogn med sine 12,000 Beboere, hvoraf der ganske vist er en større Deel Velhavende, end der maaskee kan paavises i en Commune af lignende Størrelse, men hvoraf ligesaa uomtvisteligt en betydelig Mængde tilhører Arbeiderstanden, det glædelige Resultat, at Antallet af dem, hvem der ydes Fattighjælp, er: 18 paa Fattighuset, nemlig 9 mandlige Lemmer, 6 qvindelige og 3 Børn, hvilket Antal endog kan antages at ville blive noget mindre i Sommermaanederne, 1, siger og skriver een, paa Arbeidsanstalten, medens 89 Familier faae Fattighjælp i deres Hjem. Af disse boe 86 Familier i denne Commune og 3 i fremmede Communer. Dette Antal kan antages at ville blive betydeligt mindre, naar Foraaret og dermed Forøgelse af Arbeide indtræffer. Af Fattiglemmer og dem, som faae

Hjælp i Hjemmet, tilhøre omtrent $\frac{1}{3}$ fremmede Communer. I Pengehjælp er ydet til Sognets egne Fattige i sidste Aar ca. 1100 Rd., i Brødhjælp ca. 500 Rd., i Pleiepenge for 10 udsatte Børn, som deels ere anbragte hos Familier deels i Opdragelsesanstalter, samt for 3 idiotiske Voxne, er udgivet ca. 700 Rd.; i Sygepleie saavel i Sognets eget som i andre Hospitaler, til Arbeidsanstalten, Sindssygeanstalter, Medicin udenfor Hospitalet m. v. er betalt ca. 3000 Rd. Føie vi hertil Bygningsudgifter ved Fattighuset, Administrationsudgifter, ikke 700 Rd., og endelig Renter og Afdrag paa den Gjæld, der er stiftet til Opførelsen af Fattighuset (som med sit Tilliggende af ca. $\frac{2}{3}$ Tdr. Land koster Communen ca. 20,000 Rd.), der udgjøre ca. 1400 Rd., da vil det sees, at den samlede Udgift beløber sig til ca. 8500 Rd. eller ca. 4 Mk. 4 sk. pr. Individ. (I Aaret 1864 viste Kjøbenhavns Communes Regnskab følgende Udgifter: til Administrationsudgifter, Bilag 11, 1 c, 20,376 Rd., Fattigvæsenet, Bilag 13, 296,881 Rd., Communehospitalet, Bilag 14, 98,336 Rd., Sindssygeanstalten, Bilag 15, 56,094 Rd., Renter af Fattigvæsenets Laan, Bilag 23, 7, 12,902 Rd.; Afdrag paa Fattigvæsenets Gjæld, Bilag 24, 5, 26,703 Rd.; ialt ca. 511,000 Rd. eller for 160,000 Beboere over 3 Rd. pr. Individ.) Under Fattigcommissionens, særlig Grosserer Topps Bestyrelse, sorterer endvidere Sognets Hospital, hvilken Anstalt vi tidligere have berørt, og om hvilken vi endnu kun skulle bemærke, at den stedse tiltagende Benyttelse af Hospitalet sikkert snart vil gjøre det nødvendigt at adskille Fattighuset fra Hospitalet. (I sidste Calenderaar har der ialt været indlagt 260 Patienter; i de sidste 3 Maaneder har Gjennemsnitsantallet været 32 daglig.) Det vil da blive nødvendigt at opføre et nyt, mindre Fattighuus, hvortil Sognet har meer end tilstrækkelig Grund i det Vænge, som hører til Fattighuset. – Det

gjælder om samtlige communale Brancher i Sognet, hvad der maaskee især kan siges om en saa vigtig som Fattigvæsenet, at det indtil Dato, trods den Erfaring, man har om det Modsatte fra saagodtsom alle andre Steder, her har viist sig, at Decentralisationen af Forretningerne har været heldbringende. At dette skyldes Repræsentationens Medlemmer, som herved paatage sig et navnlig for Enkelte høist byrdefuldt og ganske vist saare ofte kun daarlig paaskjønnet Hverv, vil vistnok af Alle blive erkjendt, og det er at haabe, at denne Tingenes Tilstand skal vedvare endnu i mange Aar til lige Gavn for Communen, men det tør ikke skjules, at ogsaa kun herved, med en saa een-drægtig, god Lyst hos Communalbestyrelsens Medlemmer er en saadan Decentralisation mulig; svækkes denne Lyst hos et eller flere Medlemmer, det være sig paa Grund af indre Uenighed i Communalbestyrelsen, af mulig Mis-kjendelse blandt Medborgere, eller af Utaalmodighed over en mulig Stagneren i Communens Udvikling, da vil en Decentralisation virke ligesaa fordærvelig, som den nu virker gavnlig, og da vil Communen blive nødt til at samle de forskjellige Hverv, dens Communalbestyrelsens Medlemmer og enkelte af dens Beboere nu have paataget sig, under een bestemt Person, mod hvem Ansvar for disse Hvervs forsvarlige Opfyldelse *med Rette* kan gjøres gjældende, og som da selvfølgelig maatte være berettiget til med fuld Frihed at udtale og forsvare sine Anskuelser, sine egne Forslag eller sin Modstand mod Andres i Communalbestyrelsens Møder. Tanken om en saadan Mands Nødvendighed synes ogsaa at skinne frem ved en enkelt af de Beskjæftigelser, der er anviist den nye Secretair i Communen, men det er en Selvfølge, at dens Udførelse for Øieblikket ikke kan blive fuldstændig, hvilket som sagt heller ikke er nødvendigt eller ønskeligt, thi afseet

fra alt Andet vil Pengeudgiften ved en saadan Forandring blive betydeligere, end man fra første Færd antager; der skulde sikkerlig ikke faa lønnede Functionairer til at besørge det Arbeide, som Repræsentanterne nu af Iver og Interesse for Communen med Opoffrelse af Tid og Kræfter have paataget sig ulønnede. Men kommer den Tid, da det viser sig nødvendigt, at en saadan radical Forandring skeer, da gribe man ikke til halve Forholdsregler, for at raade Bod paa Mangelen, men man erindre, at under en uheldig, sløv Bestyrelse kan i kort Tid Meget ødelægges og bringes ud af Gænge, som først seent, maaskee aldrig kan redresseres.

Sognets Skolevæsen er som alt omtalt underlagt en *Skolecommission*, hvis Medlemmer foruden Præsten ere: Etatsraad Stæger og Procurator B. Christensen af Communalbestyrelsen samt Skolebestyrer Schneekloth og Fuldmægtig Schrøder, hvilken Sidste er Commissionens Kasserer. Under denne Commission sorterer Sogneskolen, der for Tiden tæller 235 Dreng og 203 Piger, i hvilket Antal ikke er indbefattet de Børn, som i indeværende Vinter forberedes til Confirmation, hvorhos det maa bemærkes, at Indkaldelse af nye Børn finder Sted efter Sommerferien, paa hvilken Tid altsaa de skolebesøgende Børns Antal er størst. Underviisningen meddeles af 3 fast ansatte Lærere samt 2 Timelærere og af 2 fast ansatte Lærerinder og en Hjælpelærerinde. Skolen er inddeelt i 4 progressive Dreng- og 6 do. Pigeclasse, af hvilke de to ældste Drengclasser have Locale i den gamle Skolebygning i Pilealleen, medens de øvrige Classer undervises i Sognets nye Skolebygning i Falkoneeralleen, som koster Sognet c. 18,300 Rd. I Drengclasserne gives daglig 3 Timers Underviisning i Dansk, Regning, Skrivning, Religion, Historie og Geographi samt Sang og 2 Timer ugentlig i Gym-

nastik. I Pigeclasserne gives ligeledes i de samme Fag 3 Timers daglig Underviisning, og der gaves tidligere endvidere 2 Timers Underviisning ugentlig i Haandarbeide. Det viste sig imidlertid, at de 2 Timer ikke vare tilstrækkelige, til at Børnene kunde tilegne sig den ønskelige Færdighed, og da det paa den anden Side var ligesaa nødvendigt at beholde de 18 Timer til Underviisning i de andre Fag, bevilgede Communalbestyrelsen et saadant Pengetilskud, at der nu gives 6 Timers ugentlig Underviisning i Haandarbeide i alle Pigeclasser. Enhver Beboer i Communen kan forlange sine Børn optagne i Sognets offentlige Skole, og Underviisningen meddeles aldeles frit for alle Børn, uden Hensyn til Forældrenes Evne til at betale. I Aaret 1864 udgjorde Sognets hele Udgift til Skolevæsenet, heri indbefattet c. 1600 Rd., som ere Renter og Afdrag af Gjælden paa den nye Skolebygning, c. 5600 Rd. I Lønninger betaltes 2352 Rd., hvoraf 100 Rd. som Tillæg til 1ste Lærer for at fungere som Inspecteur. (I samme Aar viste Kjøbenhavns Communes Regnskab under Bilag 16 som Udgifter til Skolevæsenet, hvori dog ikke var indbefattet Renter og Afdrag af Gjælden paa de forskjellige Skolebygninger, 84,900 Rd. eller, som paa Frederiksberg, c. 3 Mk. pr. Individ. I Communens 6 Skoler undervistes ved Udgangen af 1864 6777 Børn. Udgifterne til Inspecteurer beløb c. 5600 Rd., til Lærere og Lærerinder ialt 74,000 Rd. eller 11 Rd. 4 Mk. pr. Barn aarlig, medens de paa Frederiksberg andrage c. 5 Rd. 2 Mk. pr. Barn). I Sognet findes desuden 6 mindre Skoler, som dog kun have et ubetydeligt Antal Elever, samt Frøken Friis's, nu Fru Sørensens vel bestyrede Pigeinstitut i Allee-gaden og endelig Schneekloths Latin- og Realskole paa Værnedamsveien. Denne Skole har et saa udbredt og vel-fortjent Renommée, at al videre Omtale af den her maa

ansees overflødig; det skal kun anføres, at dens ene Hovedafdeling, Pigeskolen, tæller c. 158 Elever, underviste i 8 Classer af 16 Lærere og Lærerinder; den anden Hovedafdeling, Drengeskolen, tæller c. 400 Elever i 9 Fællesclasser, 3 Realclasser og 5 Latinclasser, underviste af 30 Lærere. Medens Sognet saaledes, hvad Skolevæsenet angaaer, er i Besiddelse saavel af en Friskole, for ikke at bruge Ordet Fattigskole, som af en Real- og Latinskole samt 2 Pigeskoler for de mere velhavende Beboere, som alle i enhver Henseende kunne tilfredsstille endog vidtgaaende Fordringer efter deres Formaal, savnes der aldeles en egentlig Borgerskole for saadanne Beboere, som dels have Evne til at erlægge en moderat Betaling for deres Børns Underviisning dels af en let forstaaelig og priisværdig Følelse baade for deres egen og navnlig for deres Børns Skyld ikke ønske, at disse skulle søge Friskolen, som jo her bliver eensbetydende med Fattigskolen. Denne Mangel paa en Borgerskole har derfor havt til Følge, at der nu i Sognets Skole findes et ikke ringe Antal Børn, hvis Forældre uomtvistelig have Evne til at yde et rimeligt Tilskud til deres Børns Underviisning, men som enten gjerne see, at Communen ogsaa bærer denne Udgift, eller kun lade deres Børn søge Friskolen, fordi de ellers maae afsee dem en længere Tid, end de af en eller anden Grund kunne ønske. Men det er ikke uden Exempel, at de samme Forældre, som i flere Aar have ladet deres Børn søge den frie Underviisning i Sognets offentlige Skole, have, naar Børnene ere komne til en Alder af 12-13 Aar, indsat dem i Betalingskoler, hvor det maanedlige Contingent var 4-5 Rd., og hvor disse Børn da selvfølgelig ikke kunde nyde det Gode af Underviisningen, som de vilde have kunnet med et bedre Grundlag end det, der med Billighed kan forlanges meddeelt dem i Sogneskolen.

Paa den anden Side have mange Forældre med den rette Selvfølelse og med den rette Erkjendelse af, at den største Velsignelse og Rigdom, som de kunne give deres Børn, er en saa god Underviisning i Børneaaene som mulig, seet sig nødsagede til at sende deres Børn udenfor Sognet for at søge de Instituter, hvor der mod en moderat Betaling meddeles Børn en saadan Underviisning, som de ønske, og hvor Børnene ikke tvinges til at omgaaes Børn, som de nødvendig see dem omgaaes. Men saaledes at skulle sende Børn i en Alder af 6-7 Aar ind til Hovedstaden, er en Ting, som Mange med Rette ansee for deels saa voveligt deels saa byrdefuldt for Børnene, at de alene af den Grund ikke vælge Sognet til Opholdssted, og skal Communen derfor kunne gjøre Regning paa at erholde en constant Befolkning af Mellemlassen, i Tidens Længde en absolut Nødvendighed for en sund Udvikling af Communen, da maa den vistnok ikke skye Offre for at kunne anvise denne Deel af Befolkningen et saa væsentligt Gode som en Betalingskole for Børn af Middelclassen. Det kan ikke falde Nedskriveren heraf ind at ville foreslaae de Skridt, hvorved Communen her kunde træde hjælpende til; men han kan dog ikke undlade at henlede Tanken paa, at det vistnok allerede var af stor Betydning for en slig Skoles heldige Fremgang, om den lededes af en Bestyrer, om hvem det blev vitterligt, at Communen, fordi den tiltroede ham Dygtighed til Udøvelsen af sit Kald, havde tilsagt ham et aarligt Tilskud. At det formindskede Børneantal i Friskolen kun kunde øve en gavnlig Virkning ogsaa paa denne, hvor Elementerne saaledes bleve mere eensartede, er en Selvfølge. – Sognet har desuden sit *eget Asyl* i Falkoneeralleen, som bestyres af Frøken Dickhut, og som søges af omtrent 90 Smaaabørn. Det Værnske Institut i Alleegaden have vi tidligere omtalt.

Hvad *den offentlige Belysning* angaaer, da var denne indtil 1848 et ukjendt Gode i Frederiksberg Sogn. I dette Aar anskaffedes imidlertid ved frivillige Bidrag ialt 8 Lygter med tilhørende Lygtepæle, som da overleveredes til Communen og anbragtes i Alleegaden, Bredgaden og Smallegaden. Den aarlige Udgift til disse Lygters Forsyning med Tran, deres Pasning og Vedligeholdelse, c. 80-100 Rd., udrededes ligeledes ved frivillige Bidrag. Der hørtes imidlertid ofte Klager fra de Mænd, som velvillig havde paataget sig at gjøre Udlæget og atter at reparere Beløbet paa Beboerne, over at flere af disse unddroge sig for at betale, og medens den offentlige Belysning i Fredensborg af vedkommende Autoritet i Aaret 1850 paa Sogneforstanderskabets Begjæring var erklæret for et Communalanliggende, vedblev dette Gode paa Frederiksberg i mange Aar derefter at være et paa privat Overenskomst bygget Anliggende, og det endskjøndt Frederiksberg uomtvistelig langt mere havde Charakter af en Kjøbstad end Fredensborg. Da Tømmerne Schütte og Hassenjäger i Aaret 1853 havde kjøbt deres Byggegrunde paa og ved Gamle Kongevei, fremkom de med et Forslag til Beboerne dersteds om at ville sørge for Belysning med Camphin. Der blev ogsaa anskaffet 4 Lygter med tilhørende Stativer paa Gamle Kongevei indtil Bülow sveien, men inden Lygterne skulde tændes, henvendte Entreprenøren sig til Gartner Rathsack for at slippe for deres yderligere Forpligtelser, og han traf da en Overenskomst med flere af Gl. Kongeveis Beboere, hvorefter der fra Helsingør, som imidlertid havde faaet Gasbelysning, og som man vidste havde tilbudt Hovedstaden deres nu for dem ubrugelige men iøvrigt stærke Tranlygter, requireredes 8 saadanne. I Lykkesholms Allee anskaffedes i Efteraaret 1854 af Musikhandler Horneman, som ved Giftermaal med

Fru Amalie Jensen var bleven Eier af denne Vei, 3 Camphinlygter, som bleve holdte tændte af de 8 Eiendomsbesiddere indtil Udgangen af Januar Maaned 1855 med en Bekostning af c. 70 Rd. Tømrer Hasenjäger var ogsaa her den, som havde paataget sig at sørge for Belysningen; men medens Lygterne skulde holdes tændte hver Aften, undtagen naar Maaneskin virkelig fandt Sted, fra Mørket indtraadte indtil Midnat, vare de gjerne slukkede Kl. 9 eller 10 om Aftenen, og mangen bælmørk Aften brændte de neppe en Time. Man modtog derfor med Glæde et Tilbud fra Rathsack om fremtidigt at sørge for Belysningen med 3 Helsingørske Tranlygter, som da afløste Camphinlygterne. Efterhaanden anskaffedes der nu overalt paa Veiene Lygter, men det var og blev en frivillig Sag, skjøndt dette Punkt ideligt var Gjenstand for Sogneforstanderskabets Overveielse, og det lige fra 1854 var paalagt enhver ny ansat Vægter mod en nærmere fastsat Godtgjørelse at passe Lygter, saafremt offentlig Belysning maatte blive indført. Da Kjøbenhavn anlagde sit Gasværk i 1858, henvendte man sig gjentagne Gange til Magistraten for at faae Gassen ledet til Frederiksberg; men det lykkedes ikke at træffe nogen Overenskomst om en offentlig Belysning, hvorimod flere Private, f. Ex. Actieselskabet Alhambra, fik indlagt Ledninger, der forsynedes med Kjøbenhavnsk Gas. Man betragtede halvveis Gasbelysningen som et fromt, men uopnaaeligt Ønske, da Etatsraad Poulsen fra Flensborg ved et tilfældigt Ophold i Hovedstaden i Aaret 1859 indledede Underhandlinger med Sognet, som kort efter førte til Anlægget af Frederiksberg Gasværk af det saakaldte danske Gascompagni, og den 22de September 1860 belystes Sognet første Gang med Gas ifølge en Contract, hvorved Selskabet paatog sig hele Anlægget, mod at erholde en aarlig Rentegodtgjørelse

for hvad Grunden maatte koste; Communen betalte Tol- den af de indførte Materialier, c. 2500 Rd., sikkert Gas- værket Eneret i 30 Aar i Sognet og forbeholdt sig i 15 Aar Forkjøbsret af hele Etablissementet til en Værdi, som fast- sættes af uvillige Mænd. Selskabet forpligtede sig derimod til at levere Gassen til Gadelygterne mod en Betaling af 1 sk. pr. Time for hver Lygte med en 4¹/₂ Fods Fiskehale- brænder. Gasværket paatog sig at vedligeholde Lygterne mod en Betaling af 1 Rd. 3 Mk. pr. Stk. aarlig; derimod overtog Communen deres Tænding, Slukning og Pudsning mod en Betaling af 2 Rd. pr. Stk. I Aaret 1864 var Udgif- ten til Gasbelysningen i Sognets 190 Gadelygter c. 2900 Rd., hvori var indbefattet Renter af Kjøbesummen for Grunden til Gasværket 4500 Rd. à 4 pCt. eller ca. 15 Rd. 2 Mk. pr. Lygte aarl. (her maa bemærkes, at Lygterne ikke holdes tændte i Sommermaanederne og den øvrige Tid af Aaret ikkun fra Mørkets Indtræden indtil Kl. 1 om Natten, dog tændes de ikke paa de Aftener, da det er Maaneskin med Fuldmaane. Hvad nu de Klager angaaer, som lyde over Gasbelysningen, da gaae disse ud paa: 1) at Sognet ikke selv anlagde Gasværket og drev det for egen Regning, hvorved man ikke som nu med Hensyn til nye Ledningers Nedlæggelse vilde været afhængig af Gas- compagniets Samtykke, 2) at Gassen ikke er god, 3) at Lygterne ikke passes, saa at mange endog slet ikke tæn- des, og 4) at Lygterne staae for langt fra hinanden. Hvad det første Punkt angaaer, da er dette Noget, som ikke vil falde den ind at anke over, som husker, at da der var Tale om at anlægge et Gasværk, talte Sognet kun lidt over 6000 Indbyggere, af hvilke endda alle de, som boede i Landdi- strictet, maatte fradrages, naar der blev Tale om Repar- tition af Udgifterne ved et sligt Anlæg. At have paabyrdet Sognets Bydistrict Forrentning og Afbetaling af et saa

betydeligt Laan, som der behøvedes til Opførelse af et Gasværk, vilde Repræsentationen umuligt have kunnet forsvare, og det er vist, at selv i dette Øieblik vilde Driften have været forbunden med Tab for Communen. Hvor-
megen Gas der aarlig afsættes fra Gasværket, kan Medde-
leren heraf ikke opgive, men kan dog anføre, at foruden
den Gas, der leveres til Communens Lygter (nu 194), le-
veres der kun Gas gjennem 189 private Maalere, hvoraf
endda enkelte ikke benyttes, og flere, nemlig Forlystel-
sesetablissementernes, tildeels kun om Sommeren, og En-
hver, der kjender Noget til denne Branche, vil altsaa kunne
indsee, hvorledes Sognet vilde have været stillet mod nu
ved selv at drive Værket. Den anden Anke om Gassens
Godhed falder paa en Maade sammen med den tredie
angaaende den slette Lygtepasning. Gasværkets Besty-
relse paastaaer, at Gassen er god, ja endog bedre end den
kjøbenhavnske (ved gjentagne Gange til forskjellige Tider
af Døgnet at eftersee Lysstyrken paa Gasmaalere, som
findes paa Gasværket, har Meddeleren overbeviist sig om,
at den der anbragte 5-fods argantiske Brænder giver et
Lys, hvis Styrke aldrig er under Lyset fra 12 Spermacetlys,
men som oftest lidt over), men at Grunden til Klagen lig-
ger i Lygternes mangelfulde Pasning, idet Glassene ikke
pukses tilbørligt, Hanerne undertiden kun aabnes halvt og
Brænderne lide Overlast. Paa samme Tid klages der over,
at Gasværket lider et uforholdsmæssigt Tab ved Lige-gyl-
dighed med Glassene og ved at Hanerne ikke heelt lukkes,
naar Gassen slukkes, saa at der om Dagen strømmer
en betydelig Deel Gas ud til reent Tab for Selskabet, et
Tab, som endog er betydeligt større end de c. 400 Rd.,
som man betaler Communen for Lygternes Pasning. At
nu i flere Lygter Gassen ofte lyser utilbørlig slet, er vist;
men paa den anden Side har Gasværket grundet Anled-

ning til de Indvendinger, det gjør, og det er derfor saa godt som umuligt at træde op med bestemte Fordringer fra Communens Side, saalænge den selv paa en Maade er activ Deeltager i Udførelsen af Belysningen. Det Heldigste vilde derfor aabenbart være, om Gasværket selv sørgede for sine Lygter, og hvad Communen tabte i Indtægt, vilde den vinde paa anden Maade, ikke at tale om, at Lygtepasningen neppe med Billighed kan forlanges af Vægterne efter den Maade, hvorpaa deres Tjenestetid er ordnet. Den sidste Anke endelig, den store Afstand mellem Lygterne, er ligefrem ugrundet. Frederiksberg er ingen tæt bebygget Kjøbstad og vil forhaabentlig først seent eller aldrig blive det, og Beboerne kunne derfor ikke forlange, at Lygterne skulle staae tættere, end de nu gjøre. At gaae videre i denne Retning vilde ligefrem være Ødselhed. Herved tænkes naturligviis kun paa Afstanden paa de ældre Veie; at der hist og her paa de nye Veie, eftersom Bebyggelsen skrider fremad, finder en Forøgelse Sted af Lygterne, er en Selvfølge, men det er vist fuldkommen i sin Orden, at Antallet indtil da er saa sparsomt som muligt.

Vi skulle herefter give en Oversigt over Sognets *Veivæsen* og det dermed i Forbindelse staaende *Brolægnings- og Kloakvæsen*. Frederiksberg har hvad Veibyrden angaaer indtil de sidste Aar været overordentlig begunstiget, idet Bredgade indtil Aaret 1856 var det eneste Veistykke, som det paalaae Sognet at vedligeholde, medens Pilealleen fra Slotskroen til Runddelen ved Frederiksberg Have, Allee-gaden og Falkoneeralleen samt Frederiksberg Allee vedligeholdtes af Domainebestyrelsen. De øvrige offentlige Veie, nemlig Pilealleen langs Søndermarken til Bakkegaarden, Fasanveien, Smallegaden, gl. Kongevei og Værnedamsveien samt Godthaabsveien, Rølighedsveien og Ladegaardsveien vare mindre Landeveie under Amtsraa-

dets Bestyrelse, og Veistykket fra Sorte Hest til Skjellet ved Hvidovre Sogn var Hovedlandevei. De øvrige Veie, der fandtes i Sognet, vare aldeles private; Communen havde kun at paasee, at Veiene bleve af den foreskrevne Bredde, men deres Vedligeholdelse m.m. var Noget, som var Sognets Bestyrelse aldeles uvedkommende. Bredgade blev derfor allerede i Aaret 1845 foranstaltet brolagt, i hvilket Øiemed der optoges et Laan af Roeskilde Sparekasse, stort 4000 Rd., som afbetaltes med aarlige Afdrag indtil Aaret 1859, hvilket Hverv besørgedes af Byens Formænd, og de 2 sidste, Bagermester Langhoff og Gaardeier Fohrmann, vedbleve derfor at fungere som saadanne, medens Sogneforstanderskabet iøvrigt varetog Byens andre Interesser. I 1864 omlagdes atter Bredgade samtidigt med Gadens Rørlægning, hvorom det Nærmere nedenfor. I Aaret 1856 udgik gl. Kjøgevei af de mindre Landeveies Classe, og de Dele af samme, som ikke nedlagdes aldeles, underlagdes Sognene, hvorved Frederiksberg fik Pilealleen fra Slotskroen til Bakkegaarden til fremtidig Vedligeholdelse. (Omtrent for et Aarhundrede siden gik gamle Kjøge Landevei i en lige Linie mellem Frederiksberg og Hvidovre Jorder og udmundede altsaa omtrent lige for Sorte Hest bag den nuværende Rahbeks Allee). Da denne Vei overleveredes Sognet, var den i en yderst slet Tilstand, og Mage til Brolægning skulde man nogetsteds have ondt ved at finde. Det blev derfor absolut nødvendigt at omlægge saavel Kjørebanen som Jordveiene og Gangstien, hvilket Arbeide fuldendtes i Aaret 1862. Samme Aar anlagdes for Communens Regning en ypperlig Gangsti paa den vestlige Side af Rahbeks Allee, efter at den saakaldte »Smøge« for Enden af Alleen Aaret forud var bleven grundforbedret. Vedligeholdelsen af selve Alleen er derimod Communen uvedkommende. (Da Dispacheur Knud

Engelbrecht Langberg den 24de December 1802 solgte til Prof. Knud Lyne Rahbek det saakaldte gamle Valby Bakkehuus, forbeholdt han sig al den Jord, som nu hører til Geheimeraad Halls Eiendom, og forbeholdt sig og efterkommende Eiere af denne Deel af Eiendommen fri og uhindret Passage ned igjennem Alleen, ligesom og Eierne af den nye Eiendom skulde have Ret til, naar Rahbek eller senere Eiere af Bakkehuset ikke havde stevnet Alleetræerne inden hvert Aars 1ste Marts, da selv at lade dette gjøre saaledes, at der havdes fri Udsigt fra Stueetagen mod Øst ud over Stranden, et Gode, som den senere Bebyggelse har umuliggjort. I Aaret 1812 lod Rahbek thinglæse en Declaration, hvori han udtrykkelig udtaler, at Tilladelsen for Valby Bønder og Andre til at passere gjennem hans Gaard og Allee ene og alene er en Villighed, som det beroer paa ham at lade ophøre. I senere Documenter fastsættes det, at Alleen skal vedligeholdes af Bakkehuset og de fra dette fraskilte ved Alleens østlige Side liggende Parceller samt af Eierne eller Brugeren af Eiendommen »Sorte Hest«, til hvilken Eiendom formodentlig tidligere har hørt det Areal, paa hvilket det meste af Bing og Grøndals Fabrik samt Wogelius's Bryggeri nu ligger). Efter at Communen i 1861 forgjæves havde forsøgt paa ved mindelig Overenskomst med Gartner Trier at erholde Gjennemgang fra Villapartiet til Gamle Kongevei igjennem Vilhelmslysts Allee, bestemte man sig til at anlægge en Gangsti for Enden af Lykkesholms Allee over Justitsraad Wolfs Mark, indtil denne Sti stødte sammen med en anden, som Raadmand Bülow forpligtede sig til at anlægge over sin Jord indtil Hjørnet af Amalieveien. Endelig har Sognet i 1863 overtaget Vedligeholdelsen af Lampeveien, ved hvilken Sognets Fattighuus ligger. Disse vare indtil 1865 de Veie og Stier, for hvis forsvarlige Stand

Communalbestyrelsen bar Ansvaret, og de ere ogsaa i en saadan Stand, at der ikke kan fremhæves nogen berettiget Anke mod dem. Men der trækker nu et Uveir op over Sognet, hvis Følger neppe ere til at beregne, idet deels Regeringen deels Rigsraadet har udtalt, at Statskassen ikke fremtidigt vil paatage sig Vedligeholdelsen af de forannævnte, tidligere under Domainebestyrelsen henlagte Veie. Med Hensyn til Pilealleen, Alleegade og Falkoneeralleen har Communalbestyrelsen besluttet sig til at undergive Spørgsmaalet Domstolenes Prøvelse. Rigsraadets Beslutning at negte Udgiften til Frederiksberg Allees og Runddelens Hovedreparation er først fremkommen i de allersidste Dage, men naar den sees at være baseret paa, at Kommunen *har* fuld Afbenyttelse af denne Allee, da synes denne Udtalelse ikke at staae i den bedste Harmoni med, at Domainebestyrelsen f. Ex. endnu i denne Vinter gennem sin Overopsynsmand har vaaget over, at Kjøretøier ikke fik Adgang til de ved Alleen liggende Eiendomme over saadanne Broer, som kun maatte benyttes som Gangbroer, medens der for hver Kjørebros aarlig erlægges en Afgift af 4 Rd. til Statskassen, ligesom det ei heller er tilladt at anlægge Forbindelsesveie fra Alleen enten ud til Gl. Kongevei eller mod Syd. Kjørsel med Arbeidsvogne og Trækken af Kreaturer er eiheller tilladt gennem Alleen. Men afseet fra alt dette vil det vistnok være et stort Spørgsmaal, om ikke Staten ved de Conditioner, som den selv i forrige Aarhundrede opstillede ved Salget af Arealer fra Frederiksberg Slot, har som Vederlag for de Byrder og Indskrænkninger, den paalagde Kjøberne af Arealer ved de nævnte Veie, overtaget bestemte Forpligtelser, som den nu ikke med et Pennestrøg eller ved en Afstemning af Rigsraadet kan unddrage sig for. Tanken herom er ialfald vistnok ganske ny og har

nepe været deelt af tidligere Regeringer, thi i saa Fald vilde man ikke have undladt at give Frederiksberg Communalbestyrelse en lignende Ret ved Sporveisanlægget, som man gav Kjøbenhavns Communalbestyrelse. At en Overtagelse af disse Veie, som ere i en høist maadelig Forfatning, vil blive en trykkende, ja næsten en uudholdelig Byrde for Sognet, er indlysende, og man maa derfor haabe, at dette Forhold vil blive endelig ordnet paa en med Retfærdighed og Lovlighed stemmende Maade. Som bekjendt var der i sidste Rigsdagssession forelagt Landstinget et Udkast til en ny Veiardning. Desværre fremkom der under 1ste Behandling af denne Sag Udtalelser, som tydede hen paa, at Sognet mulig ogsaa kunde blive bebyrdet med Strækningen af Fasanveien, Smallegaden, Gamle Kongevei og Værnedamsveien, men Vigtigheden af disse Veie som Communicationsmiddel med Hovedstaden, navnlig i glat Føre, vil forhaabentlig blive tilstrækkelig vurderet, ligesom det er vist, at det vilde være en ligefrem Uretfærdighed at paatvinge Sognet ene at vedligeholde disse vigtige Forbindelsesveie. Hvad de siden 1851 anlagte private Veie, nu 24, angaaer, da udføres den aarlige Vedligeholdelse af den vedkommende Veieier, som derfor i Regelen oppebærer en Veiafgift af 1 Mk. pr. løbende Alen Veifacade hos de tilstødende Lodseiere. Fra forskjellige Sider er der i den sidste Tid fremkommet Anmodning til Communalbestyrelsen om fremtidigt at overtage de Forpligtelser, som nu paahvile Veieierne. Hvorledes Communalbestyrelsen vil stille sig ligeoverfor denne høist vanskelige Sag, er endnu ikke bekjendt; men saameget synes klart, at en forandret Beskatningsmaade da vil blive uundgaelig, ligesom det ogsaa er høist rimeligt, at Eiendomsbesidderne ved de private Veie i det Tilfælde, at Kommunen overtager disse, maae finde sig i fremdeles at yde deres

Bidrag af 1 Mk. pr. løbende Alen Facade som extraordnairt Tilskud til Sognets Veikasse. At Communen skulde bestemme sig til at overtage samtlige Veie i deres nuværende Tilstand synes iøvrigt neppe rimeligt. Hvad *Kloakvæsenet* angaaer, da gjordes de første betydelige Skridt til et bedre Afløb for Spildevandet Aaret efter, at Choleraen havde hjemsøgt Hovedstaden, idet Alleegadens Grøfter paa begge Sider forsynedes med en steensat Rendesteen. 1859 nedlagdes en Kloak fra Gadekjæret i Smallegaden til Alleegaden med en Bekostning af ca. 1500 Rd. (Det andet Gadekjær, som laae mellem Smallegaden og ud imod Alleegaden, var opfyldt flere Aar tidligere af Fuldmægtig Schrøder, Gjæstgiverne Fandrup og Sørensen, som erholdt den derved indvundne Jord til Eiendom. Nødvendigheden af dette Vandsteds Opfyldning vil blandt Andet fremgaae deraf, at Vandet i enkelte regnfulde Vintre steg langt ud over Kjærets Bredder, ja i Aaret 1841 gik det endog over Kammerherre Monrads Vænge hen ad Falkoneeralleen midt op i Sindshviles Have). I Begyndelsen af 1859 havde man imidlertid efter Forslag af Kjøbenhavns Magistrat gjort Tilbud om at ville yde et Tilskud til Ordningen af Kjøbenhavns udenbyes Kloakvæsen, saaledes at Frederiksberg kunde indordne sit Kloaksystem derunder, men Magistraten forkastede det gjorte Tilbud og ledede nu Kjøbenhavns Uhumskheder og Spildevand ind over Frederiksberg Grund, hvilket gav Anledning til en Proces, som ved Overretten er afgjort i Frederiksbergs Faveur, men af Magistraten er indanket for Høiesteret. Frederiksberg gav sig da til at ordne sit Kloakvæsen selvstændigt, og den har indtil dette Øieblik følgende Kloaker: En Rørledning af 6" mod Syd og 9" mod Nord i Bredgaden, en do. af 6" mod Vest og 9" mod Øst i Alleegaden, hvilke Arbeider i Forbindelse med den førømtalte Bro-

lægning af Bredgaden og Expropriation af et lille Jordstykke kostede 5500 Rd., en Rørledning fra 6" til 12" i den østlige Veigrøft af Falkoneeralleen, 3500 Rd., en 9" Rørledning paa begge Sider af Rolighedsveien og en 6" til 9" do. paa den nordre Side af Godthaabsveien, c. 1700 Rd.; gamle Kongevei-Kloaken bestaaer af 12" Rør fra Allee-gaden til Nyvei og herfra til Alhambra af 15" Rør, fra Alhambra til Rosenaaen findes et muret 24" og 36" Løb i Æggeform, hvilket Anlæg i Forbindelse med en Rende-steen, som i Sommer vil blive anbragt ved den søndre Gangsti, vil koste ialt c. 15,700 Rd.; en 9" Rørledning i Værnedamsveiens vestre Grøft c. 450 Rd. og endelig Vodrofgaardskloaken, som har kostet c. 12,300 Rd., og hvis lukkede Deel er en 2fods muret cirkelformig Rende. Ialt er saaledes anvendt c. 39,200 Rd. til Kloakanlæg, af hvilket Beløb de 33,000 Rd. ere tilveiebragte ved et Laan af Fonden til »Faldnes Minde«, som forrentes med 5 pCt. og afdrages med 2 pCt. aarlig. Saafremt de fornødne Midler kunne skaffes tilveie, vil iaar blive nedlagt Kloaker i Thorvaldsensveiens nordre Grøft, Hoved-afløbet for alt Spildevand fra Villapartiet og tilgrændsende Arealer, Smallegadens vestlige Ende og Pilealleen. Skeer dette, har Frederiksberg Sogn i Løbet af 3 Aar fuldført sine Kloakanlæg overalt, hvor det i fjerneste Maade kunde siges at paahvile Communen at sørge derfor, ja man er, som det vil sees, endog gaaet videre, end det strengt taget kunde forlanges. Kloakarbeidet er hovedsagelig udført efter en af Dhrr. English & Hanssen udarbejdet Plan, og alt Arbeidet er udført ved Licitation. En Kloakcomite, bestaaende af Dhrr. Marstrand, Rathsack og Wimpffen, har paa Communens Vegne ført Tilsynet med Arbeidets forsvarlige Udførelse. Sognets Veicomite bestaaer af Dhrr. Nobel, Rathsack og Wimpffen. Hvad Spildevandsled-

ningerne paa de private Veie angaaer, da staae disse ifølge Sundhedsvedtægten under Sundhedscommissionens, særlig Sundhedspolitiets Tilsyn, og Bestemmelserne i Vedtægten gaae ud paa, at saadanne Grøfter, der tillige tjene som Spildevandsledninger, skulle enten være steensatte eller have en fast Bund, men paa flere Veie, f. Ex. i Lykkesholms Allees sydlige Ende, en Deel af Bülowssveien, Lindeveien, Bianco Lunos Allee, Christiansholmsvei og flere, have allerede Beboerne forenet sig om ved fælles Bidrag at forandre de aabne Grøfter til lukkede Ledninger, og der er ingen Tvivl om, at dette Exempel vil blive efterfulgt i Villapartiet, saasnart Kloaken nedlægges paa Thorvaldsensvei. Men selv i dette Øieblik er der med Hensyn til Kloakanlæg i Frederiksberg Sogn udrettet mere, langt mere, end der forholdsviis kan paavises i nogensomhelst anden Commune.

Hvad Udgifterne til *Politi-* og *Vægtervæsenet* angaaer, da vare disse i tidligere Tid for Sognets Vedkommende høist ubetydelige. Som en Deel af Kjøbenhavns Amts søndre Birk deeltog Sognet i Udredelsen af de af Amtet udbetalte Lønninger til Birkets 4 Politibetjente, og da Birkecomptoiret stedse har været beliggende enten i selve Sognet eller paa Hovedstadens Grund tæt op til Sognet, har Frederiksberg selvfølgelig havt forholdsviis størst Nytte af disse Betjentes Virksomhed. Den egentlige Ordens Overholdelse i Frederiksberg Allee stod imidlertid under Tilsyn af en særegen Opsynsmand, som ansattes ved en Placat af 30te October 1787 for at paasee, at der ikke fandt Kjørsel Sted i nævnte Allee med Arbeidsvogne og deslige Kjøretøier, at der ikke blev drevet løse Kreaturer derind, og at Grøfterne holdtes i tilbørlig Stand, og 1833 indskærpedes paany disse Bestemmelser til streng Efterlevelse, ligesom ogsaa at Opsynsmanden skulde anholde Enhver,

der gjorde sig skyldig i Overtrædelse heraf, Bestemmelser, som indtil de allerseneste Aar af Overtilsynet med Alleen forlangtes overholdte. Hvad Vægtere angaaer, da var der vel allerede i Begyndelsen af dette Aarhundrede af daværende Politimester Nielsen udvirket Udstedelsen af et Rescript, hvorved det befaledes, at der skulde være 3 Vægtere paa Frederiksberg, men dette kom ikke til Udførelse, og som tidligere omtalt havde Sognet i den første Tid af det Tidsrum, vi omtale, kun een Vægter. Dette Vægterhold, som var sanctioneret ved en Skrivelse fra Sjællands Stiftamt af 2den April 1816, var iøvrigt aldeles privat; Lønnen til Vægteren, 16 Rd. maanedligt fra Octbr. til Marts incl., og den øvrige Tid 12 Rd. maanedligt, lignedes paa Grundeierne i Bredgade, Smallegade, Alleegade og Pilealleen efter deres Bygningers Assurancesummer, og Vægteren opkrævede selv sin Løn hvert Fjerdingaar. Det blev imidlertid med hvert Aar mere og mere indlysende, at dette private Vægterhold saavelsom det, at der kun var een Vægter, havde store Ulemper, og den 31te Decbr. 1847 indgave Byens daværende Formænd en Begjæring til Forstanderskabet om, at der paa Sognets Regning maatte blive ansat 2 Vægtere. De paafølgende Krigsaar foranledigede, at Sagen blev stillet i Bero; men Klagerne vedbleve, for en stor Deel foranledigede ved den daværende Vægters Ubrugelighed (i dette Blad af 28de August 1850 kan saaledes læses en offentlig udtalt Jeremiade om denne Sag). Formændene bragte atter Sagen paa Bane ved en indtrængende Skrivelse af 28de Marts 1852. Forstanderskabet indgav da i Slutningen af 1853 et Andragende til Ministeriet om Approbation paa en aarlig Udgift af 450 Rd., og endelig traadte den 1ste September 1854 den nye Ordning i Kraft, hvorefter der ansattes een Vægter for Smallegaden og Alleegaden til Bredgaden, een for det

øvrigt Stykke af Alleegaden og Bredgaden og een for Runddelen og Pilealleen. Hver Vægter erholdt 150 Rd. om Aaret og en ny Mundering med Tilbehør hvert 3die Aar. Den stedse voxende Folkemængde i Forbindelse med de mange nye bebyggede Veie gjorde det imidlertid snart ikke blot ønskeligt, men absolut nødvendigt, at ialfald Natteopsynet udførtes af Flere, og den 1ste Mai 1859 blev Antallet af Vægterne fastsat til 7, hvilke der tilstodes samme Løn og Vilkaar som de forrige. Dette Antal blev allerede Aaret efter forøget til 9. Dagspolitiet forblev dog, trods gjentagne Forsøg uforandret at være fælles med hele Birket, og først den 1ste Novbr. 1860 ansattes 2 Opsigtsbetjente, hver med en aarlig Løn af 100 Rd., som havde at føre Tilsyn med Spildevandsafløbnes, Gadernes og Gaardspladsenes Feining og Skylning, Renovations- og Latrinvæsenet og endelig med Tilstanden i de faa Logishuse, der fandtes i Sognet. Umuligheden af, at der kunde føres noget egentligt Polititilsyn i Sognet, hvor de mange Forlystelsesetablissementer navnlig ofte kunde lægge Beslag paa en større Styrke end de 4 for hele Birket ansatte Betjente (ved Alhambras Privilegium gjordes det dog udtrykkelig til Betingelse for Etablissementets Eier, at denne skulde lønne sine egne, af Jurisdictionens Politimester autoriserede Politibetjente), blev imidlertid øiensynligere hvert Aar, saa at selv de, der jamrede over de stigende Udgifter, maatte ansee det for rigtigt, at Communalbestyrelsen efter indhentet Approbation i Foraaret 1865 vedtog en heel Omordning og Udvidelse af Politio- og Vægtervæsenet, hvorved det er opnaaet, at der i Lighed med hvad der skeer i Hovedstaden, om end efter en langt mindre Maalestok, finder en stadig Patrouillering Sted paa samtlige Veie i Sognets Bydistrict. Der ansattes i dette Øiemed 4 Patrouillebetjente, hver med 300 Rd.

aarlig, som hver gjøre 12 Timers Tjeneste i Døgnet, samt 12 Vægttere, hver med 120 Rd. aarlig, deelte i to Hold, som om Vinteren gjøre 4 Timers og om Sommeren 3 Timers Tjeneste daglig, hvorhos det Hold Vægttere, som gjøre Tjeneste den første Deel af Natten, tillige have at sørge for Gaslygternes Pudsning, Tænding og Slukning. Samtidigt hermed bortfaldt de tidligere Opsigtsbetjente, og Opsynet med Frederiksberg Allee overtoges tillige af Communen, mod at den Løn, som tidligere af Ministeriet var tilstaaet Opsynsmanden i Alleen (148 Rd.), tilstodes Communen af Staten. Medens de egentlige Arrester som bekjendt findes i Amtets Thing- og Arresthuus paa Nørrebro, har Communen i en Bygning ved Sognets Fattighuus ladet indrette et Detentionslocale, hvor de patrouillerende Betjente og Vægttere om Natten kunne indsætte Løsgængere og mistænkelige Personer, og hvorved det altsaa kan undgaaes, at de i længere Tid ere borte fra Sognet.

Hvad Sognets *Brandvæsen* angaaer, da indskrænkede Sprøiternes Antal sig indtil Aaret 1861 til to, som iøvrigt vare af god Construction. I dette Aar anskaffedes imidlertid en ny Sprøite med Sugeværk og ca. 100 Alen Slange af Løweners Fabrik, som kostede ca. 940 Rd. Vandforsyningen skete dels ved mindre Tønder, som fremførtes af Sognets kjørepligtige Grundeiere (ca. 30) dels ved 4 større Vandlæggelser. I Ildebrandstilfælde betaltes der det tjenstgjørende Mandskab 1 Mk. for hver Times Tjeneste. Skjøndt Sognet har været saa heldigt ikke at være hjemsøgt af nogen betydelig Ildebrand, har det dog stedse været erkjendt, at den hidtilværende Ordning af Brandvæsenet var uheldig. Sprøiterne ankom stedse først en god Stund, efter at der var allarmet, hvilket var en naturlig Følge af, at der i Tilfælde af Ild først skulde hentes Heste og samles Mandskab, inden de kunde fremføres, og naar Sprøiterne ende-

lig ankom til Brandstedet, umuliggjordes deres rette Brug som oftest ved en total Mangel paa Vand. Det var derfor med Glæde, at man hørte, at der var Udsigt til en Omordning af Sognets Brandvæsen i Forbindelse med Kjøbenhavns Forstæders; men efterat Comiteer havde været nedsatte, og Sagen havde undergaaet alsidig Drøftelse, blev Resultatet det sædvanlige: Kjøbenhavn vilde heller ikke her have Noget med Frederiksberg at bestille. Saasomt dette i Efteraaret 1865 var blevet vitterligt, tog Communalbestyrelsen ufortøvet fat paa denne Sag, og allerede i December f. A. indstillede Communalbestyrelsen til Justitsministeriets Approbation et Forslag om en Omordning af Sognets Brandvæsen. Efter dette vil der blive oprettet en Brandstation, formodentlig paa Hjørnet af Alleegaden og Gl. Kongevei, hvor der stedse skal være en Brandvagt, bestaaende af en Sprøitefører og 6 Mand samt et Bud. Til Stationen skal anskaffes 1 Haandsprøite og en Stationsprøite med dobbeltvirkende Cylinder, som skal være istand til at udkaste $1\frac{1}{2}$ Tønde Vand i Minutet til en Høide af 60 Fod og indrettet til at bespændes med Heste. Denne Station vil ved Telegraphledning blive sat i Forbindelse deels med Brandstationen paa Gasveien deels med Al-larmstationer ved Godthaabsveien, Roeskildelandevei og forhaabentlig ogsaa i Schönbergsqvarteret. Herved vil der være truffet *tilstrækkelige* Foranstaltninger til, at Sprøiterne i Ildebrandstilfælde kunne møde saavel i fornødent Antal som saa hurtigt som muligt. For den anden ligesaa nødvendige Betingelse for et velordnet Brandvæsen, nemlig en god Vandforsyning, er der vel ogsaa i det gjorte Udkast foreslaaet betydelige Forbedringer mod tidligere, idet der ialt vil blive gravet 7 offentlige Brønde, som hver vil blive forsynet med en Vandbeholder af 16 Tdr.s Rumfang, og Vandlæggelsernes Antal vil blive forøget til 8,

hver forspændt med 2 Heste og rummende 4 Tdr., men det er ligesaa vist, at nogen tilstrækkelig Vandforsyning vil Sognet ikke kunne glæde sig ved, navnlig med Forholdene i Kjøbenhavn som Forbillede, før det ligesom der bliver muligt at paaskrue Slinger til Vandrør, som lede Vandet fra et Vandværk. Ogsaa i denne Retning har Frederiksberg Commune søgt at træde i Forbindelse med Kjøbenhavns Magistrat for at erholde Ledninger lagte fra Hovedstadens Vandværk; men det er heller ikke her gaaet Sognet bedre end ved alle dets mangfoldige Forsøg paa deels mod fuld Godtgjørelse at blive deelagtigt i forskjellige Goder, som tilflyde Hovedstadens Indvaanere, deels at bevirke en for begge Communer nyttig Samvirken af forskjellige Institutioner: Magistraten har altid fraaraadet enhversomhelst Samvirken, og, om ikke med rene og klare Ord, saa dog ved forskjellige Antydninger ladet skinne igjennem, at man paa denne Maade meente at kunne fremtvinge en Indlemmelse, ialfald af Frederiksberg Bydistrict, i Hovedstaden, hvilket man ansaae for nødvendigt for at ikke Hovedstadens udenbyes Beboere skulde lide Skade af Frederiksberg, en Anskuelse, som maaskee deeldes af tidligere Indenrigsminister Lehmann, thi ellers er det ufatteligt, hvorfor han systematisk afslog saa at sige enhver Ansøgning om at erholde Ret til at drive selv den ubetydeligste Næringsvei i Sognet. Det er derfor glædeligt, at der nu er Udsigt til – ogsaa hvad Vandforsyning angaaer – at Sognet vil kunne opnaae det attraaede Gode ved Kræfter, hentede indenfor dets egne Grændser. Vi troe ikke at begaae nogen Indiscretion ved at meddele, at Jernstøber *Andersen* efter at have overtydet sig om, at han paa sin egen Eiendom har Vandaarer af saadan Størrelse, *at han vil kunne forsyne Frederiksberg med det fornødne Quantum blødt Vand* (Prøver af Vandet

ere forøvrigt sendte til Undersøgelse saavel til polytechnisk Anstalt som til dHrr. Groth & Ørsted), – agter at opføre et Taarn, som skal forsynes med en Beholder paa 1000 Tdr. Vand. Vandet skal efter at være behørig filtreret føres op i dette Taarn ved Hjælp af de Dampmaskiner, som han benytter til sin øvrige Bedrift; Taarnet vil blive af en saadan Høide, at Vandet kan ledes op i øverste Etage i de nuværende Bygninger af en hvilkensomhelst Høide med Undtagelse af Frederiksberg Slot. Om den videre Udførelse af dette Foretagende er der vel endnu ikke fremkommet noget bestemt Forslag, men man tør dog haabe, at Tilstedeværelsen af et Vandværk, hvorfra saavel Communen i dens Heelhed som dens enkelte Beboere paa en beqvem Maade kunne forsynes med tilstrækkeligt og godt Vand, ene maa være et Tidsspørgsmaal, som snart vil finde sin Afgjørelse. Opnaaes dette, da vil Frederiksberg i qualitativ Henseende være i Besiddelse af alle de communale Goder, som Hovedstaden er i Besiddelse af, og en videre Udførelse af de enkelte Grene maa overlades deels til Grundeierne i de enkelte Dele af Sognet i Forening deels til Communen i dens Heelhed eftersom Bebyggelsen bliver tættere.

Idet vi saaledes afslutte denne Oversigt over de communale Foranstaltninger, hvortil endnu skal føies Vandingen af Gl. Kongevei, som i det sidste Aar har været udført paa offentlig Bekostning, dog saaledes at Grundeierne ved nævnte Vei ydede et fiirdobbelt Bidrag, skulle vi tillige tilføie, at den aarlige Udgift i Sognet selvfølgelig er voxet i betydelig Grad. Medens der saaledes for afvigte Aar lignedes 10,000 Rd. paa Sognets Eiendomme efter Grundtaxt og 16.000 Rd. paa Beboerne efter Formue og Leilighed, vil det iaar blive nødvendigt at ligne c. 12,000 Rd. paa Grundtaxt og c. 20,300 Rd. paa Formue og Leilighed.

Da nu den Indtægt, hvoraf der ved sidste Krigsskats Opkrævning kunde beregnes Skat, beløb sig til en Sum af 1,298,100 Rd., vil det heraf sees, at naar Indkomstskatten lagdes til Grund for Opkrævningen af den personlige Skat, vilde denne beløbe sig til 1,7 pCt., hvilket vistnok maa erkjendes for at være en saa høi Byrde, at der tilvisse er al Grund til at være vaersom med at forøge Udgifterne i betydelig Grad. Ved samme Leilighed turde det maaskee ikke være uden Interesse at meddele, at i Sognet fandtes ved Beregningen af Krigsskatten 1576 Skattepligtige, altsaa naar Befolkningen anslaaes til 12,000, hvert 8de Individ; af disse havde 377 en Indtægt fra 2–300 Rd., 252 fra 1000–2000 Rd., 237 fra 3–400 Rd., 151 fra 6–800 Rd., 139 fra 4–500 Rd., 107 fra 800–1000 Rd., 90 fra 2–3000 Rd., 75 fra 5–600 Rd., 43 fra 3–4000 Rd., 29 fra 5–10,000 Rd., 27 fra 4–5000 Rd., 10 fra 10–25,000 Rd. og 2 over 25,000 Rd.; de øvrige 37 Skattepligtige havde ikke Bopæl i Sognet, men havde oppebaaret forskellige Indtægter i Communen. (Hvor forskjellig Beboernes Skatteevne i de øvrige Communer omkring Kjøbenhavn er fra Frederiksberg Beboeres, kan sees af, at af Gjentoftes 617 Skattepligtige havde 353 en Indtægt indtil 300 Rd., 42 til 400 Rd., 33 til 500 Rd., 25 til 600 Rd., 21 til 800 Rd. og 23 til 1000 Rd., 33 til 2000 Rd., 21 til 3000 Rd., 9 til 4000 Rd., 11 til 5000 Rd., 25 til 10,000 Rd., 14 til 25,000 Rd. og 7 over dette Beløb (tilsammen 304, 700 Rd.); af Taarnbyes 1661 Skattepligtige 867 indtil 300 Rd., 415 til 400 Rd., 138 til 500 Rd., 74 til 600 Rd., 69 til 800 Rd., 29 til 1000 Rd. og 55 til 2000 Rd., medens kun 14 havde over denne Indtægt).

Inden vi ende denne Skizze af Forholdene i Frederiksberg Sogn, skulle vi endnu kun berøre tvende Punkter, som fortjene nogen Opmærksomhed. Det ene er *Commu-*

nicationsmidlerne med Hovedstaden. Frederiksbergs Beboere have en stærk Tilbøielighed til at kjøre, og det synes næsten, som om denne Tilbøielighed har noget Smitende ved sig, thi medens Enhver godt kan spadsere fra Gammeltorv til Toldboden eller Christianshavn uden at tænke paa at kjøre, kjører der som bekjendt om Hverdagen 12 Omnibusser »Frederiksberg« og indtil 20 Sporvogne ad de forskjellige Veie, som føre til Frederiksberg By, ikke at tale om den utallige Mængde Droschker og andre Kjøretøier, hvis Eiendomme om Søndagen og hele Sommeren igjennem søge deres Fortjeneste ved at befare Frederiksberg-Routen. Af de forskjellige Befordringsmidler staae hos Frederiksbergs Beboere navnlig Omnibusserne »Frederiksberg« i stor Yndest, og det maa ogsaa erkjendes, at saavel den tidligere Entrepreneur som hans Eftermand, Vognmand Bohn, have gjort hvad de have formaaet for at tilfredsstille Publicums med Tiden voxende Fordringer, deels ved næsten aarlig at forøge Vognenes Antal deels ved at lade dem kjøre ad forskjellige Router og navnlig ved at sørge for Vognenes jevnlige Fornylse og gode Udstyring samt flinke og opmærksomme Conducteurer. Hele denne Trafik saavel med Omnibusser som med andre Kjøretøier ligger udelukkende i kjøbenhavnske Entrepreneurers Hænder, og da Vognmandsnæring ifølge Vedtægten for Kjøbenhavns Amt er fri Næring, følger heraf, at de for Tiden kunne udøve denne Bedrift uden Afgifts Erlæggelse til Frederiksberg Sogn. Vognmændenes Erkjendelse af det Gode, de have heraf, har i forrige Aar lagt sig for Dagen i følgende talende Træk. En Mand paa Frederiksberg, som eier to Droschker, tog sig en Aften, da han vendte hjem fra Hovedstaden, hvorhen han havde befordret en paa Frederiksberg boende Familie, den Frihed at optage nogle Personer, som saae, at Vognen ikke var be-

sat, og kjørte dem efter deres Ønske fra Hovedstadens Grund til Værnedamsveien. Et slikt Attentat paa Omstyrning af alle lovligt bestaaende Forhold skulde ikke hengaae ustraffet; straffes skulde han, – og det ikke een, men to Gange. Vognmændenes Formand anmeldte først den begaaede Forbrydelse for Politiet, og ved den offentlige Politiret dømtes Synderen til en Mulct af 5 Rd.; men derefter toge Vognmændene i Kjøbenhavn fat paa ham og fik ham dømt for dette uhorste Indgreb i deres velerhvervede Rettigheder. Et ædlere Træk af Erkjendtlighed for de Fordele, mange af Kjøbenhavns Indvaanere have derved, at det lidt fraliggende Frederiksberg besøges saa hyppigt af Kjøbenhavnere, kan neppe paavises, uagtet mange Værtshuusholdere, Urtekræmmere og andre Handlende ved med Falkeøine at vaage over Næringsfrihedens rette Brug i Frederiksberg og ved, hvor de fandt det Mindste at begrunde en Angivelse paa, ufortøvet at anmelde Saa-dant, ligeledes have gjort deres Bedste og ikke sparet hverken Tid eller Penge for at bevise, at Peer eller Poul har solgt for 1 sk. Peber.

Det andet Punkt, vi sluttelig ønske at omtale, er *Forlystelsesetablissementerne*. Som alt berørt i Begyndelsen af vor Fremstilling, var Antallet af Beværtningssteder paa Frederiksberg betydeligt allerede i Aaret 1835; men Sang og Musik hørte dengang ikke til de absolute Fordringer, som man stillede til et slikt Etablissement, thi man var endnu ikke kommen saa vidt i Danmark, at det var nødvendigt for at indtage en Forfriskning med fuldt Velbehag, tillige at tilfredsstille Øie og Øre ved »ægte« Tyrolersangere. (Brødrene Leo fra Schweitz, som vare blandt de første virkelige Natursangere, der gjæstede Hovedstaden, og som gjorde fortjent Lykke for deres smukke, tiltalende Stemmer og Foredrag, optraadte paa det kongelige Thea-

ter.) Tivoli gav den første, stærke Impuls til, at Publicum fandt Behag i, flere Timer igjennem i et kvalmt af Røg og Viindunster opfyldt Locale at sidde og høre paa Præstationer af meget tvivlsom Værdi, udførte af ægte Natursangere, som rigtignok sjelden kom længer borte fra end fra Hamborg eller Altona. Etablissementet »Sommerlyst« begyndte omtrent samtidigt med Tivoli for at møde Concurrancen med at lade afholde Concerter dels i den ældre og navnlig i den nyere Pavillon, og det skal siges til dette Etablissements Eiers Roes, at ligesom man virkelig ofte der har kunnet finde en virkelig Nydelse ved at høre de forskellige Præstationer (vi minde saaledes om Tyrolerne Rayners og Oettl), saaledes har dette Sted i de mange Aar, det har bestaaet, været saagodtsom det eneste, hvor en Mand trygt kunde gaae ind med sin Familie. Men efterhaanden steg denne Higen efter at høre Sangere til en saadan Høide, at det kun svarede Regning for en Tracteur eller Værtshuusholder paa Routen fra Tivoli til Frederiksberg, naar han kunde byde sit Publicum »musikalsk Aftenunderholdning«; af hvad Art denne egentlig var, er saagodtsom ligegyldigt; naar der blot stod paa Programmet »ægte Tyrolere« eller lignende, var det forresten det Samme, om Tyrolerpigen Gret'l hørte hjemme i Darmstadt eller maaskee i Kiel, Dragten havde hun jo paa, og Sangene kunde jo Enhver høre vare ægte Tyroler- og Schweitzer-Sange. Frederiksberg Sogn og navnlig Kongealleen fik da ogsaa det ene Etablissement efter det andet til Gavn for de respective saagodtsom alle kjøbenhavnske Værter og til Glæde og Fornøielse for Kjøbenhavnerne og maaskee engang imellem for en enkelt af Frederiksbergs Beboere; men ligesaa vist, som det ofte af Kjøbenhavnerne er anført som en af Behagelighederne ved at boe paa Frederiksberg, at man saagodtsom overalt er omgivet af Musik

og Forlystelser, ligesaa vist er det, at den langt overveiende Flerhed af Sognets Beboere ønske af Hjertet, at de kunde være fritagne for at have de allerfleste af disse Etablissementer derude. Gjælder dette om Sognets Beboere i Almindelighed ligeoverfor de mindre Etablissementer, saa maa det endmere gjælde om de Eiendomsbesiddere og Leiere, som boe rundt om Alhambra, hvis Lokkemidler i Form af Kanonsaluter og liflig Hornmusik næsten kunne bringe de Omboende til Fortvivelse. At man derfor anfører slige Etablissementer som Goder for Frederiksberg, ville sikkert de Allerfleste i Sognet protestere imod, og, hvis det var gjørligt, saae de dem gjerne flyttede ind til Hovedstaden, hvorfra de søge deres Publicum. Dog Ønsket kan maaskee om end ad anden Vei blive opfyldt, navnlig for Sangerpavillonernes Vedkommende. Den, som en Aften vil aflægge et Besøg paa et af de før saa yndede Steder, vil finde de fleste Stole og Bænke tomme, et Beviis paa, at Kjøbenhavnerne ere blevne kjede af denne Maade at adspredes paa, – om det er for at søge høiere og ædlere Nydelser, skulle vi imidlertid lade være usagt.

Hermed slutte vi disse Meddelelser om Tilstanden i Frederiksberg Sogn nu mod før og nære det Haab, at den Læser, som velvilligt har fulgt vor Fremstilling, vil indrømme, at Sognet og navnlig dets Communalbestyrelse ikke fortjene den Dadel, som saa ofte sees fremsat mod dem, og at de, der klage, ere Saadanne, som have mindst eller slet ingen Ret dertil, samt at der hersker Fremgang, Liv og Virksomhed i denne Commune. Dens Ledelse vilde det være ubilligt og uretfærdigt at overgive til Kjøbenhavns Communalbestyrelse, hvilket jo vilde blive Resultatet, hvis Sognet indlemmedes i Hovedstaden, hvor dets Stilling aldrig vilde blive anderledes end høist lig et ret afholdt Stedbarns. Frederiksberg kan godt, det skal ikke

kunne modbevises, staae fast og sikkert paa sine egne Been, og lader man Sognet beholde denne af Alle som et stort Gode betragtede Ret, vil det vedblive som hidtil at udvikle sig paa en sund og kraftig Maade, saaledes at Kjøbenhavn ikke blot ikke behøver at troe sig forpligtet til at tilbyde sin velvillige Medvirkning til Administrationen af Sognets Anliggender, men at denne Udvikling fremdeles som hidtil vil være til Gavn for Kjøbenhavns Commune.

Nogle oplysninger om bogen og dens forfatter

ved G. KROGH-JENSEN

I dagbladet *Flyve-Posten* for d. 24. januar 1866 fandtes blandt dagens aktuelle stof en længere artikel med den i disse omgivelser noget overraskende titel: *Frederiksberg før og nu, I*. Den dannede indledningen til en lang række artikler med samme titel, ialt 15, som fremkom med nogle dages mellemrum, og som afsluttedes d. 4. april 1866. Noget forfattermærke forekom ikke før ved den sidste artikel, der var signeret med bogstaverne W. H. Disse artikler, der dannede et hele, blev med anvendelse af bladets sats optrykt som en lille bog, der udkom i København 1866 med titlen: *Frederiksbergske Tilstande. En Skizze af W. H.* At indholdet tidligere havde figureret i *Flyve-Postens* spalter, oplyses der intet om, men af en parentetisk bemærkning (S. 69) kan man se, at det har været fremme i et blad. Det er denne nu meget sjældne bog, der her er optrykt af Historisk-topografisk Selskab for Frederiksberg.

Frederiksbergske Tilstande giver sig på ingen måde ud for at være et historisk eller topografisk arbejde af videnskabelig art og skal ikke her vurderes eller behandles som sådant. Bogen er på den anden side lige så lidt anlagt som et rent underholdende skrift på linie med f. eks. »Gamle Minder fra Frederiksberg og Vesterbro« af Fuldmægtig Petersen (J. Davidsen), der udkom samme år og

opnåede en usædvanlig popularitet. *Frederiksborgske Tilstande* er, hvad den giver sig ud for at være: »En Skizze«, men tynget som den er af trættende opremsninger af personnavne og ophobninger af tørt, sagligt stof, er den ingenlunde let læst. Dog bryder forfatterens lune jævnlige igennem og giver fremstillingen farve og flugt, som f. eks. i den kostelige skildring af, hvad der kunne hændes, når en familiefader med kone og børn fra København en smuk sommerdag tog ud til Frederiksberg og forelskede sig i de »landlige Scener lige udenfor Stadens Porte«.

Forfatteren opgiver ikke sine kilder, men røber fra først til sidst et intimt kendskab til frederiksborgske forhold. Dette kendskab har han kun i ringe grad kunnet hente fra hin tids sparsomme litteratur om Frederiksberg, det må hovedsagelig hidrøre fra utrykt kildemateriale og skyldes, som det følgende viser, en direkte tilknytning til byen og en derigennem muligjort indlevelse i byens sociale og kommunale forhold, der udgør bogens hovedemne.

At den fordringsløse »Skizze« ikke var tænkt som underholdning, men havde en ganske bestemt hensigt, fremgår tydeligt af bogens første linier. Artiklerne i *Flyve-Posten* begyndte at komme netop på det tidspunkt, da rigsdagen behandlede den for Frederiksberg så livsvigtige lov om udvidet næringsfrihed for Københavns omegn, der blev vedtaget 23. februar 1866. Gennem en række saglige oplysninger har forfatteren villet lægge et godt ord ind for Frederiksberg, der efter hans overbevisning udmærket godt ville være i stand til at »staa fast og sikkert paa sine egne Been«, og som indlemmet i København aldrig ville kunne opnå anden stilling »end høist lig et ret afholdt Stedbarns«.

Som et i sin art enestående forsvarsskrift for Frede-

riksbergs selvstændighed fortjener bogen at blive draget frem af glemselen, så meget mere som dens ejendommelige skildringer af Frederiksberg fra tiden omkring 1835 og 1850 stadig vil kunne læses med fornøjelse og udbytte.

Bag bogstaverne W. H. gemmer sig en på den tid velkendt journalist og frederiksberger, *Wilhelm Henriques*, af hvis livshistorie her skal berettes nogle træk.

Wilhelm (Vilhelm) Moritz Henriques blev født 18. maj 1828 i København som søn af vekselmægler *Michael Henriques* (1793-1854) og hustru *Emilie v. Halle* (1803-1891). I dette ægteskab fødtes to sønner, men medens den et år yngre broder *Ludvig* støt fulgte i faderens spor og blev vekselmægler, blev *Wilhelms* bane omskiftelig og lidet traditionspræget. Han blev først anbragt på et handelskontor, men arbejdet her passede ham ikke, og han prøvede derefter på at blive landmand. Dette gik imidlertid ikke stort bedre for ham, og efter nogle års forløb måtte han også opgive denne levevej. Han vendte derefter tilbage til hovedstaden og måtte en tid forsørge sin allerede dengang store familie ved mere eller mindre tilfældigt afskrivningsarbejde, der betaltes med 12 skilling i timen. I begyndelsen af tresserne kom han gennem dette arbejde i forbindelse med Søndre Birks Kontor, og den daværende birkedommer, etatsråd *C. N. Petersen* skaffede ham ansættelse som skriver på birkekontoret. Nu var *Wilhelm Henriques* omsider kommet på sin rette hylde. Hans utrættelige flid, hans praktiske sans og ikke mindst hans personlige pålidelighed banede ham hurtigt vejen til mere betroede poster inden for Frederiksberg kommune. Fra 1. april 1876 avancerede han sluttelig til inspektør ved kommunens fattigvæsen og hospital, hvilken stilling han til sin død røgtede med dygtighed og med den humanitet,

som var et grundtræk i hans væsen. Som en anerkendelse af hans arbejde blev han udnævnt til kancelliråd og senere til justitsråd.

Mest kendt blev Wilhelm Henriques dog gennem sin omfattende journalistiske virksomhed. Han begyndte som journalist ved *Flyve-Posten*, hvor hans store interesse for Frederiksberg satte sig tydelige spor. Fra 1868 kom han til *Dagstelegraf*en og derfra til *Nationaltidende*, hvor han virkede resten af sit liv som en betroet og højt skattet medarbejder.

De kommunale anliggender var hans specialitet, og han nåede ved sin skarpe opfattelsesevne og omfattende viden forenet med en aldrig svigtende redelighed at blive anset som en af sin tids kyndigste og mest respekterede skribenter på dette område. Herom bærer nekrologerne om ham i en lang række blade tydelige vidnesbyrd, og for bedømmelsen af det foreliggende arbejde har denne anerkendelse sin særlige værdi.

Wilhelm Henriques giftede sig i en ung alder med *Marie Kirstine Rasmussen* (1826-1913), datter af smed Morten Rasmussen i Herlev. Af deres 9 børn, syv sønner og to døtre, som næsten alle var meget musikalske, er den mest kendte violinisten og komponisten *Fini Henriques* (1867-1940), som var den yngste i børneflokk. Moderen erklærede ved hans fødsel, at han skulle være den sidste, og gav ham navnet Fini. Wilhelm Henriques boede fra begyndelsen af tresserne på Frederiksberg og havde i en række år sit hjem i ejendommen, Gl. Kongevej 136. Huset ligger der endnu, men som havehus skjult bag det senere opførte høje forhus. Dengang var der en stor have foran villaen, og på sommeraftener standsede forbi-passerende ofte udenfor for at lytte til det smukke kvartetsspil, der lød ud gennem den åbne havedør.

Wilhelm Henriques døde pludseligt 24. november 1889. Bladenes udførlige nekrologer over ham viste, hvor anset og afholdt en mand han var. Men den, der rejste det smukkeste minde over Wilhelm Henriques og hans hjem på Frederiksberg, var dog forfatteren *Herman Bang*, som i dagbladet »Kjøbenhavn« for 1. december 1889 under overskriften »Lidt sent« skrev følgende:

Nogle Ord om Justitsraad Henriques.

Han var kun »Kancelliraad« den Gang – *det* hedder han i alle Minderne fra de Dage, min første Tid ved »Nationaltidende«. Hører jeg den Titel, er det altid Henriques graamankede Hoved jeg sér, ludende og lidt paa skæv, og jeg hører hans jævne Luntetrav gennem »Royals« Stuer . . . Tid tog det da forresten for Henriques at naa igennem Stuerne fra Falkman og ind til Redaktøren: han skulde standse og han skulde snakke ved hvert et Bord, slaa en Snak af med *den*, give *den* et godt Raad . . . Som alle Folk, der just faar det utrolige udrettet, syntes han at have Tid til alt og aldrig travlt. To Timer kunde han, naar han arri-verede ved To-Tiden (han havde da paa Frederiksberg forrettet saadan noget som halvandet Dagværk allerede) drive om, rundt i Redaktionsstuerne i lutter Smaasnak – man syntes, han gjorde ingenting andet end – maaske – falde lidt til Ulejlighed. Og saa var det dog maaske ham, som, naar Klokken seks det store Aftenblad kom ud, havde sat de fleste Smaamærker i den udbredte Avis . . .

Venlige Ord strøede han gerne ud paa sin Vej. Han var ogsaa den første, der opmuntrede mig deroppe paa »Royal«.

Det var slet ikke saa muntre Dage – de. Stort troede ingen paa mig og mine »Themaer«. Man havde taget mig, fordi der var jo endelig ikke vovet saa stort og saa fordi

Topsø havde anbefalet mig . . . Men saadan egenlig henrykt over mine Ydelser – nej; det var Redaktionen jo næppe. Og jeg – naa, jeg var forknyt.

Da var »Kancelliraaden« den, der først hviskede mig Mod til i Krogene.

Men om Journalisten Henriques har saa mange skrevet – ham har fler jo kendt. Manden Henriques derimod kendte kun de, som havde sét hans Hjem og *ham i Hjemmet*.

Det var et Hjem, fuldt af Musik og Blomster. De to Ting vil man mindes derfra: de mange Blomster paa de store »Trapper«, opdrevne hjemme, og saa Musiken, tidlig og sildig Musiken.

Man kendte Huset langt borte paa Klangen af Violin og Klavér.

Det var Sønner og Døtre og Sønners Venner, Ungdom paa Ungdom, som spillede sammen – Kvartet og Sekstet, Mozart og Beethoven og hvad de lavede selv . . .

Hvilken Glæde der var, hvor de spøjte, hvor de lo . . . hvor de var sorgløse og lykkelige.

Og midt mellem dem gik han, »Kancelliraaden«, rundt, smilende, med bøjet Ryg, som skuttede han sig rént af inderlig Glæde.

Livsglæden herinde var hans Stolthed og Lykke.

Og alt som han gik – han kunde, ligesom af bare Fryd ret vanskelig sidde paa disse dejlige Søndage – kunde han staa og knibe en af Gæsterne i Armen, og mens han pegede ud over de Unge, som lo og som spillede, sagde han:

»Ikke? Det er *Sundhed*, hva'? Det er *Humør*?«

Han havde Ret: Der var Sundhed og Glæde inden de fire Vægge, hvor han gik om (og det var maaske noget af Husets Hemmelighed): baade som en *Patriark* og en *Kammerat* . . .

Derude i Musikhuset hørtes aldrig ymte om, at *den*

eller *den* havde Lyst »at flytte hjemmefra«. *Der* betalte de heller – som hvers Evne var – for at blive.

Glad saa Kancelliraaden paa dem alle, Sønner og Døtre og Venner. Men glædest dog paa »Fini«: *det* var jo dog hans Haab og hans Liv.

Naar Fini skulde til – med gnistrende Øjne, hver Nerve spændt, hver Fiber elektrisk; naar »Drengen« skulde spille og helst en af »sine egne«, saa faldt Kancelliraaden til Ro.

Stille, uden at vende Øjnene fra ham, med rokkende Hoved sad han, saalænge der blev spillet; og var der saa en Gæst, paa hvis Dom han satte særlig Pris, saa kunde han bagefter ligesom liste rundt om Gæsten, angst for at spørge og dog saa inderlig nysgerrig efter at vide, hvad han »mente om Drengen« . . .

Sidste Gang, jeg talte med ham, var ogsaa Fini Talens Maal.

Jeg fortalte om de unge Nordmænd, der studerede Musik i Berlin – hvor begejstrede de i Sommer havde talt om Sønnen.

Kancelliraadens Øjne lyste. Han rokkede paa Hovedet som en Mand, der forud saa inderlig godt véd alt, hvad man siger og som det dog glæder saa aldeles urimeligt . . .

»De Døde ligger godt nok«, sagde en af vore gamle Barnepiger altid derhjemme, naar hun fra »Lunden« drog sin Yndlingsvej ind over Kirkegaarden.

Alligevel vilde jeg ønsket »Kancelliraaden« Livet alene for at sé Fini – stor ved Sukces'ens Maal.

. . . Naar der Søndagftner hjemme hos »Kancelliraadens« længe var spillet, gik man tilbords. Det var et langt Bord, hvor man sad tæt, men hver følte sig hjertelig velkommen . . . Fru Henriques' Smil lyste over Bordet.

»Kancelliraaden« drak altid én fast Skaal. Det var

for »De Fraværende«. Der var et Par Aar, hvor en af Sønerne var langt borte. Man saa da paa Øjnene, naar den Skaal blev drukket – at venlige Tanker søgte ham vidt over Vandet.

. . . Det er allerede længe siden hin Tid. Sønner og Døtre var allerede brudte op fra Hjemmet for at grunde nye. Og nu er »Kancelliraaden« selv gaaet bort . . .

Men venligt vil han og Hjemmet altid mindes – »Hjemmet«, kaldte vi det med Plagiat en Gang: »med de glade Ansigter«.

*

Anvendte kilder: Stamtavlen *Henriques 1725-1948*, udarbejdet af Jul. Margolinsky. Kbh. 1949. – Nekrologer i Nationaltidende, Kjøbenhavn, Politiken, Berlingske Tidende, Frederiksberg Avis m. fl. En række af disse nekrologer er af familien samlet og trykt som manuskript med titlen: *Et Eftermæle*. Kbh. 1889.

For værdifulde oplysninger bringes en hjertelig tak til maleren *Vilhelm Henriques*, der er en sønnesøn af bogens forfatter, og overretssagfører *Stefan Hetsch*.

Sag- og Stedregister

ved JØRGEN HØRBØLL

- Aahuset 9.
Aandssvageanstalten 30.
Alhambra 28, 47, 58, 67, 70, 79.
Alleenberg 6, 47.
Alleenlyst 9.
Allegade 6, 8, 9, 13, 15, 28, 41,
57, 61, 64, 66, 67, 69, 70.
Altona 78.
Amalieshaab 21.
Amalievej 22, 23, 24, 63.
Andebakkedammen 66.
Andersens Dampmølle 26, 38.
Andersens Jernstøberi 26, 38.
Andersens Vandværk 73-74.
Asgaard 28.
Asgaardsvej 15, 28.
Asylet i Falkoneralle 56.
- Bakkegaard, Ny 9, 17, 61, 62.
Bakkehus, Gamle 9, 30, 63.
Bakkehus, Ny 9, 16.
Becksgaard 23.
Belysningsvæsenet 46, 57-61.
Bianco Lunos Alle 20, 68.
Bianco Lunos Sidealle 20.
Bing & Grøndahls Porcelæns-
fabrik 31, 63.
Blegdamsvej 23.
Brandvæsenet 71-73.
- Broch Hansens Klædefabrik
(tidligere Rostocks) 7.
Bruuns Talg- og Vokslysfabrik 8.
Bülowsvej 22, 23, 24, 31, 57, 68.
- Carolinesminde 31.
Christiansholm 27.
Christiansholmsvejen (Nyvej)
20, 67, 68.
Collins Klædefabrik, senere
Frontins 7.
Colosæum 14.
- »Dampskibet« 29.
Danmarksgade (Ørstedsgade)
25, 27.
Detentionslokalet i Frederiks-
berg Fattighus 71.
Diakonissestiftelsen 28.
Dichhuts (Frøken) Asyl 56.
Dohlmanns Garveri 38.
- Emiliegade 26.
Emilievej 22, 23.
- Falkoneralleen 6, 9, 13, 17, 25,
27, 29, 41, 61, 64, 66, 67.
Falkonergaarden 8, 9.
Fasangaarden 9.

- Fasanvejen 6, 18, 41, 61, 65.
 Fattighus og Hospital 6, 30, 49, 51, 63, 71.
 Fattigvæsenet 49-53.
 Feilbergs Fabrik i Falkoner-
 gaarden 17, 31, 38.
 Fiedlers Sæbesyderi og Lyse-
 støberi 7.
 Flintholm 9.
 Forhaabningsholm 9, 21.
 Forhaabningsholms Alle 14, 31.
 Forlystelselivet 6, 7, 16, 77-79.
 Fredensborg 57.
 Frederiksberg Alle (Konge-
 alleen) 6, 8, 13, 14, 17, 19, 20,
 27, 61, 64, 68, 69, 71, 78.
 Frederiksberg Bredegade (Bred-
 gade) 6, 13, 16, 28, 57, 61, 62,
 66, 67, 69, 70.
 Frederiksberg Have 7, 9, 61.
 Frederiksberg Jernbanestation
 30.
 Frederiksberg Kirke 6.
 Frederiksberg Præstegaard 6, 9.
 Frederiksberg Runddel 8, 14,
 61, 64, 70.
 Frederiksberg Slot 7, 11, 64, 74.
 Frisettes Gartneri 14, 38.
 Frontins Klædefabrik (tidligere
 Collins) 7.
 Fru Sørensens (Frk. Friis's)
 Pigeinstitut i Allegade 54.
 Frk. Friis's (Fru Sørensens)
 Pigeinstitut i Allegade 54.
 Fuglevangsvej 22, 23.
- Gamle Kongevej 6, 8, 9, 10, 13,
 14, 16, 19, 20, 22, 24, 26, 27,
 41, 57, 61, 63, 64, 65, 67, 74.
- Gamle Køgevej 62.
 Gaskompagniet, Det danske
 58-61.
 Gasvejen 72.
 Gasværket 23, 38, 58-61.
 Gentofte 11, 75.
 Godthaab 9.
 Godthaab (Thorvaldsensvej) 23.
 Godthaabsvej 9, 17, 24, 29, 61, 67.
 Grøndal 9.
 Grøndalsvejen 6.
 Hallebyes Traktørsted 6, 16.
 Hamborg 78.
 Hannedal 20.
 Hansens (C. L.) Gartneri 38.
 Harsdorffsvej 22, 23.
 Haslunds Feldberederi 32, 38.
 Haveselskabet, Det kongelige
 danske (ved Haveselskabets
 Vej) 14, 39.
 Helsingør 58.
 Holms Minde 14, 31.
 Hospital og Fattighus 6, 30, 49,
 51, 63, 71.
 Howitzvej (Lampevejen) 6, 9,
 16, 30, 41, 63.
 Hvidovre 40, 42, 49, 62.
- Ingemannsvej 32.
- Jessens Klædefabrik 7.
 Johannevej 32.
- »Kapellet« 9.
 Kastanievej 24.
 Kathrinelyst 9.
 Kehlets Chokolade- og Løve-
 tandsfabrik (Rosenlund) 8, 9,
 14.

- Kiel 78.
 Klammerivejen (Peter Bangsvej) 33.
 Klenovs Garveri 38.
 Kochs Gartneri 17, 38.
 Kommunalbestyrelsen 40-43, 46, 47, 48, 51, 52, 58, 62, 63, 64, 65, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 79.
 Kongealleen (Frederiksberg Alle) 6, 8, 13, 14, 17, 19, 20, 27, 61, 64, 68, 69, 71, 78.
 Krstrup ved Randers 40.
 Krogerup 21.
 Kystpolitikkommissærens Bolig 9.
 København 19, 21, 26, 27, 32, 33, 34, 39, 42, 44, 54, 58, 65, 66, 72, 73, 76, 77, 78, 79, 80.
 Københavns Amt 41, 76.
 Københavns Amts søndre Birk 68, 70.
 Københavns Amts Ting- og Arresthus paa Nørrebro 71.
 »Københavns Fattiggaard« 32.
 Københavns Slot 8.
 Københavns Sygehjem 9, 31.
- Ladegaarden 8, 21, 22, 32.
 Ladegaardsaaen 41.
 Ladegaardsvejen 6, 9, 10, 15, 17, 22, 31, 61.
 Lampevejen (Howitzvej) 6, 9, 16, 30, 41, 63.
 Landbohøjskolen 9, 24, 31, 35.
 Landlyst 9, 14, 29.
 Landlyst, Ny 29.
 Lars Mathiesens Traktørsted 6, 16.
 Larsens, H. C., Garveri 38.
- Lille Rosenborg 28.
 »Lille Runddel« 8.
 Lindevej 24, 68.
 Lykkesholm 9, 21.
 Lykkesholmsalle 21, 57, 63, 68.
 Lyngby 11.
- Mariaslyst ved Roskilde Landevej 8.
 Mariendal 9.
 Mariendals Teglværk 38.
 Marstrands Dampmølle 38.
 Mathiesens (Lars) Traktørsted 6, 16.
 Minervahallen 14.
 Monigattis Pavillon 8, 13, 28.
 Monrads Vænge 66.
 Mosendal 17, 32.
- Nobels Tobaksfabrik 28, 38.
 Nyvej (Christiansholmsvejen) 20, 67, 68.
 »Nøjsomhed« 9.
 Nørrebro 20.
- Odeon 28.
 Odinsvej (Asgaardsvej) 15, 28.
 Olsens Sæbefabrik 38.
 Omnibusserne 45, 46, 75-77.
- Pilealleen 6, 9, 14, 16, 30, 41, 61, 62, 64, 67, 70.
 Platanvej 20, 28.
 Politi- og Vægtervæsen 68-71.
- Raaesminde 10, 30.
 Rahbeksalle 30, 31, 62, 63.
 Rathsacks Gartneri 13, 27, 29, 39.

- Ratzeborg 6.
 »Retreat« 30.
 »Roligheden« 9, 17, 22, 24, 31.
 Rolighedsvej 15, 17, 29, 31, 61,
 67.
 Rosenaaen 67.
 Rosenlund (Kehlets Chokolade-
 og Løvetandsfabrik) 8, 9, 14.
 Roskilde Landevej 6, 9, 14, 16,
 30, 33, 38.
 Roskilde Sparekasse 62.
 Rostocks Klædefabrik (senere
 Niels Broch Hansens) 7.
 Rubens Fabrik 15, 31, 38.
- Sallys Gartneri 39.
 »Sankt Jørgenslund« 9.
 Sankt Jørgens Sø 9, 41.
 Sankt Petersborg 28.
 Schneekloths Latin- og Real-
 skole 31, 54, 55.
 Schowsgade 25.
 Schönbergsgade 25, 26, 27.
 Sindshvile 9, 66.
 Skatteborgernes Indtægter
 74-75.
 Skolen i Falkoneralle 29, 53.
 Skolen paa Lampevej (Howitz-
 vej) 29.
 Skolen i Pilealle 6, 9, 53.
 Skolevæsenet 53-56.
 Slotskroen 6, 9, 30, 61, 62.
 »Smaa Haver i Pilealleen«
 (Vægterboligerne) 9.
 Smallegade 6, 13, 16, 28, 57, 61,
 65, 66, 67, 69.
 Smedehuset paa Hjørnet af Gl.
 Kongevej og Falkoneralle
 9, 14, 16.
- Sommerlyst 46, 47, 78.
 Sophiesminde 31.
 Sorgenfri 11.
 Sorte Hest 62, 63.
 Sporvognene 46, 65, 75-77.
 Steins orthopædiske Institut 30.
 Suhrs Garveri 38.
 Svanemosegaard, Lille 9, 32.
 Svanemosegaard, Store 9.
 Svanholm 9, 12, 14, 25.
 Svanholm, Ølbryggeri 27, 38.
 Søndermarken 7, 61.
- Taagerups Handskefabrik 15.
 Taarnby 11, 75.
 Taarnstedet 14.
 Teglgaarden 9.
 Terrakottafabrikken i Rahbeks-
 alle 31.
 Thorvaldsensminde 23.
 Thorvaldsensvej 22, 23, 67,
 68.
 Thyeminde 9.
 Tivoli 78.
 Triers Gartneri 16, 39, 63.
 Tvedes kemiske Laboratorium
 30, 38.
- Valby 63.
 Vandforsyningen 73-74.
 Vartov 32.
 Vejvæsenet 48, 61-68.
 Vesterbro 20, 41.
 Vesterbrogade 20.
 Vilhelminelyst 9, 22, 24.
 Vilhelmslysts Alle 63.
 Winstrups Mølle 6, 8, 9, 14.
 Vodroffgaard 9, 15, 17, 22, 67.
 Vodroffgaardsalle 26.

Vodroffs Møller 6.
Vodroffsvej 15, 33.
Wogelius's Ølbryggeri 31, 63.
Vægter- og Politivæsen 71-75.
Vægterboligerne i Pilealle («De
smaa Haver») 9.
Vægteren 69, 70, 71.

Værnedamsvejen 6, 8, 9, 14, 17,
31, 41, 61, 65, 67, 77.
Wærnske Institut 8, 56.
Ørstedsgade (Danmarksgade)
25, 27.
Ørstedesvej, H. C. 22.

FREDERIKSBERGSKE TILSTANDE. EN SKIZZE AF W. H.

Originaludgaven udkom 1866 og er ikke senere blevet optrykt. Denne udgave er trykt i 1000 eksemplarer, hvoraf 400 udsendes i kommission hos Gyldendal. Teksten er sat med Monotype Times. Nordlundes Bogtrykkeri, København.